

EGYENLŐSÉG

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, V. Váczi körút 23.
hova minden küldemény intézendő.

Zsidó felekezeti és társadalmi hetilap.

SZERKESZTI:
SZABOLCSI MIKSA.

Előfizetési feltételek:
Egész évre házhoz küldve . 8 frt —
Fél évre 4 „ —
Negyedévre 2 „ —
Egyes szám ára 16 kr.

MEGJELENIK MINDEN PÉNTEKEN.

Tartalom:

A mi nagy veszteségünk. — Wahrmann Mórról. — Reminiscentiák. Irta: Fenczer Pál — Wahrmann Mór halálára. (Vers.) Gerő Atalától. — Polonyi Géza és Thaly Kálmán. Tacitus-tól. — A hitcikkéyek. Szabolcsi Miksától. — Még valamit a dogmákról. Ehrentheil Mórtól — Wahrmann Mór öröke. Dr. Schwarz Gyulától. — Az új exodus. Ismerteti: Vámbéry Rusztem. — Absalon. Eredeti tragoedia (Szépirodalmi melléklet). Irta: Makai Emil. — Az erősek. Bernstein A. elbeszélése. Hírek. — Hirdetések.

Naptár:

Vasárnap (1892 december 4) 5653. Kisjézus hó 15-ike. Hétfő 16-ika. Kedd 17-ike. Szerda 18-ika. Csütörtök 19-ike. Péntek 20-ika. Szombat 21-ike. Hetiszidra: Vajésev. (Mózes I. könyvének 37., 38., 39., 40 fejezetei.) Haftorah: Amosz 2. fejezete.

A mi nagy veszteségünk.

»Nagy tiszteletet hozott népére életével és dicsőséget halálával.«
Simeoni 8. 5.

Ugyanakkor, mikor a nemzet képviselőtestületében dogmákat kértek tőlünk, jaj, hogy többet mutathattunk be: azt, milyen fiakat adhat törzsünk magyar nemzetünknek. Hogy Wahrmann meghalt, feléje, a feltűnést soh'sem keresett kimagasló férfi felé irányult az egész ország figyelme, s megtudták miye volt ő e hazának, mit köszön neki állami életünk. Magyarország jólétének egyik tekintélyes gyarapítóját veszítette el benne. Megadatott neki, hogy részt vehetett a magyar áldadalom megszilárdításának munkájában, a mai biztos állapotok megeremelésében. És kivette részét a munkából az első közt. Nincs senki, ki tagadná, hogy az állam zilált pénzügyi viszonyainak rendezésének, hogy a kereskedelem, gyárépítés, vállalkozás felvirágoztatásának Wahrmann Mór volt egyik iniciator, factora és megvalósítója.

Nem kevésbé nagyok Wahrmann Mór érdemei, miket élete, példája, munkája, egyszerűsége és becsületessége által a polgári elem erősítése, emelése körül szerzett. A kitüntetések, melyeket nem keresett, legjobb kitüntetései voltak a polgárnak. Czim, rang, érdemjelnél több igazi polgárnak lenni. Ennek lenni dicsőség. Erre tanított Wahrmann

Mór egész élete, és erre a — fájdalom! — oly korán, oly váratlanul bekövetkezett halála.

Hogy miye volt ő minékünk, felekezetének, mit vesztett benne a magyar zsidóság, félve félek, hogy ezt egészen — csak később fogjuk megtudni; Űr, pótolhatlan űr támadt sorainkban, lehullott fejünkről a koronánk, a kard kiesett kezünkből, elhomályosodott napunk.

Munkálkodásának, igaz, csak egy részét szentelte nekünk, de mienk volt mindenütt, működése minden körében áldásos, példátlan tevékenysége minden phazisában.

Ne értsenek félre. Nem azt akarom én itt mondani, hogy mint a képviselőház pénzügyi bizottságnak elnöke, hogy mint feje anyyi, előkelőbbnél előkelőbb testületnek felekezetünk érdekeit tartotta szem előtt De mi szem előtt tarthattuk őt, ráutalhattunk mindenütt: im, lássátok, ő a mienk!

Kevés alkalommal lépett ő sorompóba felekezetünkért. És mégis igen sokat tett értünk. Elég volt, hogy ott volt. Személyének súlya sokat, sokat megakadályozott, mi nélküle megtörtént volna, és akárhányszor előmozdította javunkat, a nélkül, hogy mellettünk szót emelt volna. Mert nemcsak mi mondogattuk lelkiörömmel, öntudatosan, megnyugtató, büszke érzettel, „hisz ott van Wahrmann Mór,“ de mondogatták ezt maguknak mások is. Mondogatták, mert tudták, mert Wahr-

mann büszkeséggel hirdette, hogy egész lelkével a zsidóságra, benne gyökerezik, benne él:

Ó, ki léphet az ő helyére, ki fogja őt minékünk pótolni.

Ki pótolhatja őt minékünk! Ki az, ki, mint ő, példájával egész nagy köröket hódíthat vissza a felekezeti életnek, ki ügyeink iránt új, friss érdeklődést kelthet, hol az rég kihalt, vagy kiháló félben van; ki töltheti meg, mint ő, példájával a templomokat; ki keltheti életre, mint ő, példájával a zsidó községi életet, a zsidó öntudatot!

Nem fogja pótolhatni senki, csak mindnyáján. Wahrmann Mór egymaga erősség, vár volt minékünk. Együttessen, összetartva haladhattunk, emelkedhetünk. Mindnyájunk igaz, erős akaratán pótolhatja nagy veszteségünket. Erre akarta felhívni ő is községét meg nem tartott beigtató beszédében.

Újból való megválasztatása óta hétről-hétre nagyszabású beszédre készítettük elő olvasóinkat, melyről azt hittük, és azt hitte ő is, hogy az első választmányi és egyszersmind alakuló gyűlésen meg fogja tartani. Ismerjük e beszédnek egy részét, mely így hangzik:

„Nagyobb megerőltetésre, nagyobb összetartásra lesz szükségünk a jövőben, amiért is kell, hogy a kikat hitközségünk az első helyekre állított, értem az egész választmányt és képviselőket, tudatával bírjanak annak, hogy szent **munka** a hivatásuk. A liberális intézmények, különösen a **polgári házasság**, melyet az új kormány inaugurálni fog, **gyengítéssel** fenyegetik vallásos életünket, felekezeti intézményeinket. Feltétlen örömmel üdvözöljük ugyan az egyenlővé tevő, demokratikus institutiókat; a zsidóságot, a világnak ez első szabad fiát minden haladás az igaz szabadság, az igaz demokrácia felé — lelkesedéssel kell, hogy eltöltse; de végtére tagadhatlan, hogy pl. a polgári házasság kárt fog tenni vallásos életünkben. (Kárt tett ebben az emancipáció is, de azért melyik józan gondolkodású zsidó nem megváltásként üdvözölte?) Tőlünk függ, hogy ez a kár minél csekélyebb, minél könnyebben reparálható legyen.“

„Intenzívebben mint eddig lássunk hozzá **felekezeti iskoláink, hitoktatásunk fejlesztéséhez**. Intenzívebben mint eddig fejlesztjük a zsidó

öntudatot és áldozatkészséget. Intenzívebben mint eddig fejlesztjük és emeljük az istentiszteletet; tanítsuk és terjesztjük különösen népünk történetét, támogassuk a zsidó tudományos törekvéseket és növeljük első sorban a **vallásos érzést a zsidó ifjúságban**.“

Aldjuk, áldjuk emléktét és tekintsük elmondani szándékolt e szavait számunkra létesített **testamentumának**.
Sz. M.

Wahrmann Mórról.

A pesti hitközségben megejtett új választások óta egyre vártuk azokat az cuncziatiókat, melyek e nagy vallástestületben a jövő programját képezik. Még előző számunkban is azt írtuk, hogy ez a program a jelen hét eseményét fogja képezni, és ime, mire olvasóink szeme megakadt e hirtelen — akkorra országszerte megrázta a lelkeket a jelen hét megrendítő, fájdalmas eseménye: hogy a magyar zsidóság ékessége, ez idő szerint való koronája porba hullt és Wahrmann Mórnak ott az ő csöndes, örök nyugovó helyén többé meg nem nyilhat ajaka szólásra.

Akinek egész élete egy munka volt, isten kegyelméből még a halál-vivódással sem vesztegette idejét. A halál angyala váratlanul köszöntött be hozzá és alig egy óra alatt befogta a szemét. Lelke a busuzó szombat nyomában a kigyuló csillagok honába szállt s idelent világító fáklya nélkül maradt a magyar zsidóság.

*

Sokat veszítettünk, nem csak mi zsidók, akiket minden téren érvenyesülni tudó képviselőnkől fosztott meg a halál, hanem az egész közélet. Politika, tudomány és művészet, kereskedelem és ipar, társadalom, humanizmus, velünk együtt gyászolja a nyugovóra tértet. És ha a számos jótékonyági egyesület megadta jötevéjének a végtiszteletet, a politikai élet vezéremberei dolgos munkatársukat, a kereskedelem és ipar vezetőjét, a tudomány és művészet pártfogóját, a felekezeti élet már posztójánál fogva is vezérlő tűzoszlopát szintígy méltányolták és majd hogy tüntető elismeréssel kísérték utolsó útjára.

És a lapok hü tükrei voltak a közvéleménynek. Napokon át oldalakat szenteltek a megboldogult emlékének, gyászkeretbe övezték a nevét és a nem mindennapi veszteség fájdalmával méltatták működését.

Nem egyedül felekezeti, de nagy nemzeti gyászt ültünk, ezért kétszeres a mi keservünk.

*

A ravatal ott volt felállítva az academia utcái gyászház kis salonjában. A kiváló posztóra való tekintetből, melyet az elhunyt Wahrmann Mór a közélet-

ben elfoglalt, nem lehetett tisztán a zsidó ritus nemes egyszerűségére szoritkozni. A kettős érczkoporsóra kandellaberek és gyertyák vetettek pirosló fényt és borostyán-fák levele reszketett a feketével bevont teremben megfordult halottlátogatók járkálásának szelétől. A koporsó üvegfedele alól azonban kilatszott az egyszerű halotti ruha és föléje borult sávós imaköpeny (talisz) draperiája. Fejtől az emlékezés mécsese égett, a jobboldalon álló kis fekete asztal mellett pedig a Chevrának három kirendelt embere zoltárokat morzsolva virrasztott.

A nagy teremben egyre gyűltek a koszorúk, melyekkel különösen testületek és azok áldoztak az elhunyt emlékének, akiket nem kötnek a zsidó ritus egyszerűségei.

Az elhunyt leányánál Krausz Izidorné Wahrmann Renénél sűrűn váltogatták egymást részvétlátogatók és a condoleáló jegyek megiratok özönével érkeztek. Tisza Kálmán és Szapáry Gyula gróf, a mult ministerelnökei voltak az elsők és a szélső álláspont képviselői sem tartózkodtak a részvétől. A pozsonyi orth rabbi éppugy condoleált, mint Zichy Nándor grófné. Csak mintha a kath. klerusnak nem akadt volna olyan embere, aki vissza tudott volna emlékezni arra a benső viszonyra, mely a néh kalocsai érsek: Haynald és Wahrmann között évek hosszú soron át állott fönn . . .

Legmeghatóbb és legmélyebb volt a képviselőház részvéte. Mikor a pénzügyi bizottság gyűlésén, melynek a megboldogult elnöke volt, Harkányi helyettes elnök bejelentette a halálesetet, egy ellenzéki vezérképviselő, Horánszky indítványozta, hogy a plenumban a bizottság előadója emlékezzék meg veszteségük nagyságáról. Mikor aztán Hegedűs Sándor a megbízatásának a képviselőházban remegő hanggal eleget tett, utána Eötvös Károly és Apponyi Albert gróf a függetlenségi és 48-as és a nemzeti párt vezeterei állottak fel, hogy koszorut fonjanak ékes szóból elhunyt pályatársuk érdemeiből, a haza, a zsidóság és a magyar nemzeti eszme halottjának koporsójára. A lapok mind úgy irták, hogy hivatalos méltóságot nem viselt férfit, ilyen méltánylásban a képviselőházban meg nem részesül, és egyedüli praecedense Deák Ferencz — a haza bölcse volt . . .

De valamint az ország sorsának intézői, azonképpen más köz- és magántestületek, az ország első és jóformán minden vidéki hitközsége, méltóság viselők és mágnások, írók, művészek, tudósok s a temetésnél a névtelen kis emberek, munkások, iparosok, kereskedők tizezrei mind mind szívhez szolgálóan rótták le az elhunyt iránt érzett tiszteletük s a közlebről sujtottak iránt való részvételük adóját.

A testületek, melyeknek Wahrmann vezérembere volt, nyomban a gyászhir vétele után összeültek, méltatták sok oldalú minden téren eredményes munká-

ját, jegyzőkönyvileg megörökítették gyászukat, gyászjelentéseket adtak ki s megtették a temetésre való részvételükre vonatkozó intézkedéseket. Így cselekedtek a keresk. és ipar kamara, a pesti nagy hitközség, a Lloyd társulat, a magyar kereskedelmi csarnok, a budapesti nagykereskedők és iparosok gremiuma, a budapesti áru és értéktőzsde tanácsa, a magyarországi keresk. utazók egylete, az izr. földműves és kézmű egylet, a magyar leszámítoló és pénzváltóbank, a magyar jelzálogbank stb.

A vidéki hitközségek küldöttségeket jelentettek be, se szere se száma a tőlük és vallásos testületeiktől érkezett megkapónál megkapóbb részvétnyilatkozatoknak. Még a felsorolásuk is merőben lehetetlenség. De annyi tény, hogy az országos gyászhoz méltóan országszerte, sőt a külföldön is siettek a veszteségünket gyászoló szivek megnyilatkozni.

Aztán jött a főváros, mely erkölcsi testület Ráth Károly főpolgármester meleg bucsuztatója után Tenczer Pál indítványára szerdai közgyűlésen egyhangúlag elhatározta, hogy a lipótváros valamelyik utcájának Wahrmann Mórról való elnevezése iránt ajánlatot tesz a közmunkák tanácsának. A »Kisfaludi társaság» ugyan-e napon tartott gyűlésén Beöthy Zsolt főtitkár az elismerés igen meleg szavaival emlékezett meg arról a veszteségről is, mely a társulatot egyik alapító tagja és önzetlen hűséges pártfogója: Wahrmann Mór halálával érte. És a gyászban való osztozásának kifejezést adandó, részvétét Papp Gábor ref. püspök vezetése alatt a dunamelléki ref. egyház küldöttségileg fejezte ki.

Midőn most könyes szemmel végig tekintünk az országos gyászban való itt körvonalozott szokatlan föl-emelő részvétben, nem vigasztalás, csak fájóbb érzés nyilatalt át lelkünkön, mert igazán csak belőle domborodik ki a mi veszteségünk végtelensége.

*

Eltemtjük; de ez a temetés messze időkig élő érdemeknek, egy tevékeny, hosszú és a közjóért munkálkodó élet elismerésének fényes fölvonulása volt, a lehulló meteor utolsó kigyuló iva a szemhatáron.

A gyászház kedden délelőtt 9 órakor alig volt képes magába fogadni a bucsuzóra megjelent notabilitásokat. A ministerelnökkel együtt 6 minister (Csáky gr., Fejérváry br., Szilágyi, Hyeronimi, Lukács) 5 államtitkár, a volt ministerelnök a politikai pártok vezériérfiai, Eötvös, Apponyi gr., főrendi tagok, képviselőik, a hadsereg kéveiseletében Hollán attábornagy, Kozma főügyész, Ráth főpolgármester, a pesti hitközség előjárósága élén Deutsch Sámuel alelnökkel, fővárosi egyletek, társulatok, vidéki hitközségek küldöttei, gyászoló rokonok, jó barátok, ismerősök mind ott szorongtak, kívül a Ferencz-Józseftéren pedig beláthatlan gyászoló közönség tolongott.

A ravatalt 10 órakor megbontották, a pesti hit-

köztség előljárósági tagjai vállukra vették, az ő mindenüknek kihült tetemeit s a fekete posztóval leborított koporsót Lazarus kántor zsoltár énekei mellett odaállították az udvaron elhelyezett szószek elé. Kohn Sámuel dr. szólani kezdett. Az elhunyt leánya és a nőrokónok onnan az emeleti ablakból nézték a jelenetet. A kitárult ablak mögött egyszerre kinyult két kar, a meggyászolt nagy halott egyetlen leánya akart utolsó istenhozzádot mondani, de nem jutott szóhoz. A fájdalom e spontán jele belenyilalt a szívekbe. Falk Miksa, Wahrmann egykori játszótársa és mindvégig egyik legbelsőbb embere fölsietett a kétségbeeséssel viaskodó asszonyhoz és mikor a megrendült «egyetlen» odaborult atyja vigasztalni akaró öreg barátjának nyakába, nem maradt szem könnytelenül.

Hogy Kohn Sámuelnek alább közölt beszéde után a zsoltár énekek újra elhangzottak, a pesti hitközség előljárói ismét vállukra vették elköltözött vezetőjük koporsóját. A harmincznyolcz lobogó alatt kivonult egyetek elől az izr. kézm. és földmives egylet zöld köténes, ünneplőbe öltözött növendékeivel, akkor már a Ferencz-Józseftér mentén behajoltak a fürdőutczába. És sorra vonultak el a gyászoló csapatok az utcák zsufolt emberszegélyei között, jellegzetes arcok, a faji származás kifejezésével s mint pl. a Ganz-féle gyár három lobogója alatt ezernél több munkás, akik aligha képezték még zsidó temetés gyászoló közönségét . . .

A menet eleje már a Károlyköruton járhatott, mikor a koszorúval rogyásig telt három gyászkocsi pálmalombjai, százféle széles szalagjai meglebbentik a fürdő-utca sarkán, hol a nagy halottat hat lovas zárt kocsiba helyezték.

A koszorus kocsik és a gyászszekér közé betódult a Ferencz József-tér tizezernyi kíváncsi közönsége. A fogat, mely után az elhunyt Ernő fia, testvérei és sógorai haladtak, csak nehezen haladhatott előbbre utján, melyet mindvégig zárt üzletek, fekete lobogók, gyászfátyollal bevont kandelaberek és ezrekre rugó gyászoló közönség szegélyezett.

Valamivel hátrább a ministerek, a politikai, köz és társadalmi élet kitűnőségei következtek, kik közül messze kivált az első sorban többed magával haladó miniszerelnök hatalmas alakja.

A menet a dohányutczai zsinagóga előtt, melynek rácsára és főbejára fekete draperiák borultak, tornyai gyászlobogókat lengettek és széles hajóiból kicsillantak a gázlángok pirosuló udvarai, óriási embertömeg között kikanyarodott a kerepesi utra. Az illustris vendégek egy része s több egylet kivált a menetből és a végtelen kocsisor ügetve kísérte a nemzet és fetekezetünk és különösen a pesti izr. hitközség pótolhatlan nagy halottját az enyészet honába.

Künn a halottak birodalmában, kiemelték a halottat a kocsiból, s a család tagjaival és a mindvégig

kitartó előkelőségekkel megtelt halottas ház gyászleppellel bevont termében újra megzendült az ének. Majd Schweiger Márton a pesti izr. hitközség, Ráth Karoly a keresk. és iparkamara és Falk Miksa a Lloyd társulat pótolhatlan veszteségét bucsuztatták, különösen az utóbbi meleg rokonszenves, szívhez szolgáló szóval.

Aztán eljutott a nagy halott utolsó állomásához, a sirhoz, ahová rokonai vitték. Weiszburg dr. segéd-rabbi még egyszer elbucsuztatta és a templomi kar ős, siránkozó dallamai mellett leeresztették a koporsót az anyaföld keblébe. A lehulló rögök még hirmondói voltak a földi fájdalomnak, de a csöndesen nyugvó nem érzi többé azokat. Az ő örökké munkás élete és pályafutása befejeztetett.

*

Végtelen nagy ür maradt Wahrmann mögött a közéletben. Sok elsőrendű állás keres az elköltözött-höz hasonló gazdát, de mind az a hivatal és tisztesség, melyet Wahrmann külön-külön mint megannyi ember betöltött, — egyetlen kézben tán sohasem fog egyesülni. Csak egy láncszemnek tetszett ő a közélet szereplőinek hosszú láncsorában s hogy kettépattant, ime most látjuk az erőt, ami benne elveszett.

Szebb, beszédesebb és többet mondó apotheozisa ennek el sem képzelhető, mint az a beszéd volt, melylyel Wahrmannak legjelentékenyebb tisztségét, a pénzügyi bizottság elnöki székét elfoglalta legelső utóda Széll Kálmán a volt pénzügyminiszter.

Azon férfi helyére állította a bizottság — így szólta Wahrmann utóda — aki vele a politikai felfogásokra nézve mindig teljesen azonos állásponton volt, aiknek őszinte és hű barátságával dicsekedhetett, akivel együtt kezdte politikai működését, akivel mindig egy irányt és egy czélt tartottak szem előtt s aki szótól igen nehéz viszonyok közt támogatásában részesítette. *Midőn pénzügyeink még a kezdetlegesség állapotában voltak, midőn hozzákezdünk az államháztartás rendezéséhez, az ő nagy elméje volt az, a mely minden bonyolult kérdést a legtisztábban tudott megfejtetni.* Ő neki nagy része van a megalapításában e bizottság tradícióinak, amelyek oly fényesen igazolták magukat. E reminiscenciákkal gondolta szülő leghelyesebben megkezdeni működését (Általános élénk helyeslés).

Ha ilyen az ország gyásza, vajh, hol keressen szavakat és fájdalomra méltó kifejezést a magyar zsidóság, mely hazája és felekezete veszteségét egyszerre siratja.

*

Heti lap létünkre igazán nehéz a helyzetünk. Egy hét eseményét összefoglalva kell olvasóink elé tárunk s mégis lehetőleg igyekeznünk kell — ujat mondani. De hát ez esetben szinte lehetetlenség; annyit és oly kimerítően irt a napi sajtó a mi nagy halottun król, s az országos gyász minden egyes mo-

mentumáról, hogy mi a versenyre nem is gondolhatunk. E mellett a gyászoló család különben is meg szándékozik örökíteni az országos gyász minden egyes jelenségét s a mihamarabb sajtó alá kerülő emlékkönyv föl fogja ölelni mindazokat a részleteket, melyek a sajtó gyors munkája közben s az események halmozásában megérdemelt figyelemben nem részesülhettek.

Erre való tekintetből mi is csak a legszükségesebbekre szorítkoztunk s a megemlékezés ritka szóp tényeiből a majd egy kötetnyi tért igénylő, méltató beszédekből csak K o h n Sámuel dr. a pesti hitközség rabbijáét közöljük alább, mint a mely felekezetünk veszteségének megkapó szószólója.

*

Kiszámíthatlanok az isten utjai. Wahrmann Mór néhány hét előtt szerencsésen kiállotta Baron tanár operatióját. Sebéből kiépült — de vagy 3 héttel utóbb egész váratlanul élete lángja kilobbant sakinek a pesti hitközség jövőd munkálataira vonatkozó enuncia tióit óhajtottuk volna e héten közölni, annak lakásán ma az emlékezés mécsse lobog, a chevra kirendelt emberei istentiszteletet tartanak reggel és este és a kadis ima recitációja referál helyettünk.

Nincs mit mondanunk az új programmról, mely ez uttal országos jelentőségének készült, csak panasz, ami tollunkból foly, csak sóhaj, ami az ajkunkon kél s csak ima lehet az, ami országszerte felhangozhat a zsinagógákban — az elhunyt lelki üdvéért.

*

Haber Samu.

Dr. Kohn Sámuel beszéde.

„Mert letűnt a nap” — így olvastuk az imént, múlt szombaton — s néhány órával rá, mi rajtunk teljesült az ige. Görnyedve veszteségünk, fájdalomunk kínos terhe alatt, állunk a koporsó előtt, mélyen, fájdalmasan érezzük, hogy benne „nap tünt le” számunkra; napja egy életnek, melynek fény, világosság jelezték földi utját.

Wahrmann Mórt gyászoljuk.

E névhez nem fűződik semmi rang, semmi kitüntető cím; egyszerű polgárnak egyszerű polgári neve, s mégis név, melyet országszerte ismernek, becsülnek, egyike a legnépszerűbb s legkiválóbb neveknek fővárosi s parlamentáris életünkben; név, melynek egyhangu elismeréssel adózik a nemzet minden politikai pártja, s melyet tisztelettel említenek hazánk határain túl. **הַבַּיִת** „az ember volt az, ki becsületet szerzett nevének.”

Nem születés s nem sors szeszélye tették azzá, a mivé vált, hanem fényes szellemmel, gyors felfogású és mélyen beható, éles észszel párosult ernyedetlen munka, egy teljes emberélet cél tudatos, derék törekvése és — mi Wahrmann Mórt leginkább jellemezte — ritka kötelességtudása.

Sok s sokféle és mindig előkelő állást foglalt el politikai, fővárosi és társadalmi életünkben, a kereske-

delem, az ipar, a közművelődés s a közjótékonyosság terén — s mindenütt egész ember volt, élesen kidomborodó, iránytadó, hódító egyéniség. Elvállalt kötelességei teljesítésében a megtestesült lelkiismeret. Azért senki és semmisen mondhatja őt egészen a magáénak, még azok sem, kik fájdalmas büszkeséggel elzokogják: miénk volt a drága, atyánk, testvérünk, családunknak feje, dísze. Mert mint házának, úgy élt a hazának és nemzetnek is, társadalmunk anyagi és szellemi érdekeinek, mindennek, a mi közhasznu és üdvös, dicső és szent.

S mindazonáltal — én, ki hitközségem dicsőült elnökének koporsója előtt állva, a gyászba borult község nevében beszélek itt, én mindazáltal merem kimondani, merem, mivel kötelességet teljesítek vele: miénk volt ő — a fővárosi zsidó hitközségé, az egész magyar Izraelé.

Velünk szemben bizonyult, hogy nemcsak éles, bonczoló esze vezérelte őt — hanem szive is. Mert ahhoz, a mit rajtunk tett és érdekünkben, a mit most lehetetlen vázolnom, sziv kellett, melegen érző zsidó sziv, aminő az ő keblében dobogott, községem első rabbijának méltó unokáéjában; sziv, mely abban is nyilvánult, hogy utolsó járata a földön látogatás volt kórházunkban, hova beteg szolgáját ment felkeresni; sziv, melynek dobbanását látni véltem abban a boldog mosolyban, melylyel, midőn a minap — fájdalom! — utóljára jártam nála, gyöngéd atyai csókot nyomott kedves leánya homlokára.

Igen, ahhoz, amit érdekünkben tett, sziv kellett és — idealizmus. **בִּי קָטַן יַעֲקֹב וְדָל** „mert Jákob kicsiny és szegény”, nem jutalmazhat fényesen, rangot, czimet, kitüntetést nem osztogathat — s a megdicsőült mégis szolgálatába szegődött a kicsiny hitfelekezetnek, melyben született és nevelkedett, és neki szentelte legjobb erejét és tehetségét. Már ifju korában felkarolta felekezete ügyét, mely akkor még jogtalan idegennek volt az ügye; teljes életén át fáradozott és küzdött felekezetének polgári állása és mivelődése, haladása, magyarosodása és becsülete szent szolgálatában. Új szellemet, igazán zsidó és igazán magyar szellemet öntött fővárosi nagy községünkbe, s e szellem kihatott az ország zsidóságára, mely az ő koporsóján meghazudtolja a többféle zsidó szektákról keringő meséket, és velünk együtt fájdalmasan érzi, **כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ** „hogyan nap tünt le” számára.

Fogadd, drága dicsőült, a mit adhatunk, mi az egyetlen jutalom, melyet Izrael nyujthat önzéstelen szolgájának, kitartó, hűséges bajnokának; fogadd a hálat, melyet mint hervadhatlan koszorút, meghatottan tesszünk le koporsódra, a kegyeletet és elismerést, melyet mindörökké fog megóvni számokra a község, melyet vezettél, felvirágoztattál, s mely körül elévülhetlen érdemeidet szereztél, s a te községeddel együtt hazánk zsidósága, mely legkiválóbb, hithű gyermekét gyászolja benned.

S mivel hiszszük, hogy a Szent, dicsértessék ő! bőséges jutalmat ad azoknak, kik hűségesen szolgálják a közügyeket, úgy, amint te tetted: hiszszük, hogy te is veszed jutalmadat attól, kihez visszatért a szellem, mely oly dicsően nyilatkozott benned. „A vigasznak Ura” küldjön vigaszt mindazoknak, kik koporsód mellett keseregnek: kedveseidnek, barátaidnak, tisztelőidnek, gyászoló községünknek. Mig köztünk voltál, nem ismertél, nem kerestél pihenést, egyre fáradoztál, dicső munkát végeztél, — menj most pihenni, **כי בא השמש** mert letűnt élted napja. Menj pihenni, aludj s álmodozál édesen arról, a miért éltél és fáradoztál: gyermekeid jólétéről, boldogságáról, hazánk és nemzeünk felvirulásáról, hitközséged haladásáról, felekezeted dicsőségéről! Emléked túl él téged, a Wahrmann Mór név áldva és tisztelve marad közöttünk. Isten veled!

והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאסף »Éltednek derék munkája menjen te előtted, — Isten dicsősége fogadjon be téged!« Amen.

Reminiscentiák.

E lapok tisztelt szerkesztője arra kért fel, hogy írnék meg boldogult Wahrmann Morról olyan dolgokat, a miket a lapok eddig föl nem említettek. Tartanom kell tőle, hogy bizonyos tekintetben izléstelenséget követek el, a midőn a felszólításnak engedek, mert Wahrmannról szólni, a nélkül, hogy saját személyemmel is foglalkozzam, alig leszek képes.

Kezdem az 1860.-év utolsó hónapjával, a mikor Wahrmann Mórral legelőször találkoztam. Az »Europa« vendéglőben nagyobb értekezlet volt a képviselőházhoz a zsidók egyenjogusíttatása érdekében intézendő petíció megbeszélése céljából. A petíciót már meg is szerkesztette egy Munk dr. nevű uri ember, de annak felolvasására nem került a sor, mivel egy igénytelen külsejű, alig 24 esztendősi fiata ember oly határozott állást foglalt el a petícionálás ellen, hogy utána többé senkinek sem volt bátorsága a petíció mellett sikra szállani. Ez a fiatal ember Mezei Mór volt. Első azok között, a kik Mezeit az értekezleten támogatták Wahrmann Mór volt, bárha akkor még igen nehezebbre esett, magát magyar nyelven kifejezni. Wahrmann alig volt hat évvel öregebb Mezeinél, de családi összeköttetéseinél fogva — mert hiszen nagyatyja Pest első rabbija volt, atyját pedig mint valóságos kereskedőt ismerték — a konferencia legbefolyásosabb tagjaihoz benső viszonyban állott. Soha sem felejttem el azt a nyilatkozatot, a melyet Wahrmann az értekezlet után K o h e n J. J., U l l m a n n Károly, B a k o n y i Miksa és más kereskedők jelenlétében tett Mezeire: »Ez a fiatal ember — ugymond — igazán imponált nekem« A ki Wahrmannt ismerte és tudta, hogy az ő jellemének árnyol-

dala éppen az volt, hogy nem igen tudott neki bárki imponálni, ennek a nyilatkozatnak a jelentőségét föl fogja fogni. S jellemző Wahrmannra, hogy ettől a pillanattól kezdve egészen haláláig Mezeihez a legbensőbb viszonyban állott. Nem emlékszem fontosabb eseményre, a mely Wahrmann személyével kapcsolatban állott, s a mi Mezei nélkül pertraktáltatott volna.

Egy évvel később, a mikor H i r s c h l e r dr. állott a pesti izr. hitközségnek az élére Wahrmannt a község képviselőjévé választották meg.

Nem hiszem, hogy túloznék, ha azt mondom, hogy az utolsó harmincz évben nem volt a zsidóság közt két ember, a kik inkább kimagaslottak volna, mint H i r s c h l e r dr. és W a h r m a n n Mór, de az is igaz, hogy nem egyhamar találkoztak két zsidó, a kik kevesebb szimpatiaival voltak egymás iránt, mint ők ketten. Már az első közgyűlés alkalmával Wahrmann heves támadást intézett a budget ellen. Helytelennek tartotta a beosztást. Beszédével annyira fölizzgatta maga ellen Hirschlert, hogy az az ülés után baráti körben odanyilatkozott: »Még inkább tudom elviselni K e r n Jakab bőbeszédűségét, mint W a h r m a n n Mór gorombaságait.« És ekkor Wahrmann még csak 29 éves volt.

Ez időben keletkezett az izr. magyar egylet. Ott voltunk mindannyian és innen neveztek el bennünket: »Fiatal párt« — nak. K ztünk volt Wahrmann is és élünkön Mezei Mór volt. Ennek az egyletnek köszönhető, hogy Wahrmann, a ki az ötvenes években nem tanulhatta meg a magyar nyelvet, itt azt tökéletesen elsajátította, elannyira, hogy már első fellépésekor, mint parlamenti szónok, teljesen megfelelt beszéde a magyar nyelv követelményeinek.

Az izr. magyar egylet és a »Loyd társulat« voltak azon körök, a melyekben Wahrmann fényes tehetségeit bemutathatta. Az utóbbi társulatban ő az ellenzék élén állott és az elnökség, nevezetesen K e r n Jakab és U l l m a n n Károly egész befolyásukat latba vetették, hogy a veszedelmes ellenfelet megnyerjék.

1866-ban azt a felszólítást kaptam az akkori »Magyarország és a nagy világ« szerkesztőségétől, hogy írjam meg a legkitünőbb fiatal magyar kereskedő életrajzát, a kinek arckéjét aztán a címlapon fogjak kiadni.

En Wahrmann Mór életrajzát adtam meg s a ki nem restel a muzeumban utána járni a »Magyarország és a nagy világ« 1866-iki évfolyamának júliusi számában Wahrmannról toflamból a következő sorokat fogja olvashatni: »Wahrmann Mórt tartom azon fiatal kereskedőnek, a ki hivatva an Magyarországon kiváló szerepet játszani.« A közlemény után Wahrmanntól a következő levelet vettem: »T. barátom! Fogadja legbensőbb köszönetemet. Ha befog tel-

jesülni az, a mit rólam megírt, soha sem fogom elfeledni, hogy ön volt az, a ki azt legelőször megjósolta.»

1867-ben, a mikor hazánk alkotmányát visszanyerte és a zsidóság lázasan várta egyenjogusíttatását, Wahrmann Mór, Mezei Mór és Hirschler dr. voltak azok, a kik Deák Ferencznél és hazánk több kiváló államférfiánál a zsidóság érdekében eljárta.

Lehet-e ezek után csudálkozni, ha a Lipót-városi kereskedők 1869-ben a képviselő választás alkalmával Wahrmann Móra gondoltak. S habár Wahrmann ellenjelöltje, Falk Miksa a »Pester Lloyd« szerkesztője volt, aki akkor még csak egy éve időzött Budapesten, de a kiért mindemellett a közönség valósággal rajongott, mégis makacsul ragaszkodtak Wahrmann jelöltségéhez.

Ekkor támadt az az ötletem, hogy felkeresem Deák Ferenczet és fölkérem, hogy tekintettel arra, hogy Wahrmann is, Falk is Deák-párti, nyilatkozzék. kit óhajt ő képviselőnek. Deák erre azt válaszolta, hogy többen jártak nála ebben a kérdésben, de ő nem nyilatkozott, mert Falk egyike a legérdemesebb publicistáknak és nem teheti, bármennyire óhajtana is, hogy zsidó kereskedő jusson a parlamentbe, hogy ellene és Wahrmann mellett nyilatkozzék. S a mikor kérésemet ismételttem, Deák néhány pillanatig szemembe nézett és a következőket mondotta: »Üljön le, öcsém, és intézzen hozzám, mint Lipót városi választó egy levelet, a melyben kérdezi tőlem, hogy miképpen gondolkodom én Falk Miksa és Wahrmann Mór képviselőjelöltsége fölött.« Ezt én megtettem. Midőn Deák Ferencz leveletemet elolvasta, rögtön az író asztalhoz ült és a következő levelet intézte hozzám:

»Pest, január 29.

T. cz. Tenczer Pál úrnak.

A választások szabadságát és részrehajlatlanságát annyira tisztetem: hogy azokra sem közvetve, sem közvetlen befolyást gyakorolni nem kívánok.

Önnek hozzám intézett kérdéseire tehát egész általánosságban felelek.

Igenis óhajtom, hogy a közelebbi országgyűlésre legalább a főváros részéről, ha lehet, valamelyik kereskedői notabilitás is választassék, mert a kereskedelmi érdekek hazánkra nézve a legnagyobb fontosságúak.

Kívánatosnak tartom, hogy a zsidók egyenjogúsága e kérdésben is tetteleg életbe lépjen, és mint-hogy köztük oly sok kitűnő kapacitás van, óhajtom, hogy ezen intelligens férfiak a törvényhozás terén is működhessenek az ország javára.

A mi a lipótvárosi választást illeti, ez már speciális kérdés, a melyhez irányadólag nem szólhatok. — Mindenik jelölt kitűnő egyéniség és óhajtásom az volna: hogy az országgyűlés tagja legyen mindegyik. — Mert Wahrmann ur, mint kereskedő,

Falk ur pedig mint publiczista és államgazdász nyeresége lenne a törvényhozásnak. Egy kerületben ez természetesen nem történhetik. De hogyan lehetne azt elérni, azt nem tudom.

Isten áldja! Tisztelettel, alázatos szolgálja:

Deák Ferencz.

Megköszöntem ezt a levelet, amint azt ember megköszönheti és rohantam Wahrmannhoz, a kinek a Deák-Ferencz utczában váltó-üzlete volt. Wahrmann annyira fel volt izgatva, hogy a levelet nem tudta elolvasni. Nekem kellett azt előtte felolvasnom és a mikor befejeztem, a nyakamba borult. Innen pártja vezéréhez: Mezei Mórhoz mentem, a ki a levél olvasása után szintén leirhatlanul izgatott volt. Végül Falknak mutattam meg a levelet, a ki még ugyanaz nap a jelöltségtől visszalépett, a minek következtében Wahrmann Mór egyhangulag választották meg a Lipótváros képviselőjének. Hogy mi történt az alatt, a mig Wahrmann képviselő volt: erről elég kimerítően nyilatkoztak a lapok. Legyen nekem csak annyi megengedve, hogy róla, mint a zsidó hitközség elnökéről emlékezzem meg.

*

1883-ban Mezei Mór egy tengeri fürdőben találkoztán Wahrmannal: becsületszavát akarta tőle kicsikarni arra nézve, hogy a szeptemberben megejtendő hitközségi választás alkalmával az elnökséget el fogja fogadni. Wahrmann vonakodott. Erre Mezei Budapestről a maga és barátjai nevében ajánlott levelet intézett hozzá, kijelentvén, hogy nemcsak a hitközségnek, de a lipótvárosi választóknak is az az óhaja, hogy ő legyen a zsidó hitközség elnöke. Olvastam Wahrmann válaszát. A többi közt ezt mondotta: »A kik azt követelték tőlem, hogy mint képviselő teljesítem kötelességemet, azok nem kívánhatják, hogy én a község ügyei miatt a kerületet elhanyagoljam. Jól ismerem magamat és tudom, ha én egyszer az elnökséget elvállalom, akkor ott is kötelességemet teljesíteni fogom. Bará aimtól kívánhatom, hogy ki ne tegyenek annak, hogy egyik kötelességet a másikért elhanyagoljam.«

Mezei konsternálva volt ezen levél vétele után, de én a reményt fel nem adtam, mert abban a meggyőződésben voltam, hogy a pesti izraelita hitközségnek nem annyira Wahrmann munkásságára, mint az ő fényes nevére van szüksége, hogy ezáltal a község, de a magyar honi zsidóság reputációja is emelkedjék.

Egy nappal a választás előtt én felkerestem Wahrmann Mór a nemzeti színház egyik páholyában és kijelenttem neki, hogy mi őt ellenkezése daczára meg fogjuk választani. Wahrmann még mindig vonakodott, de végre beleegyezett a választásba és mint a hitközség elnöke 9 éven át folytatta áldásdús működését.

Csak néhány hét előtt, éppen a közgyűlés napján, a midőn őt a hitközség negyedszer választotta meg egyhangulag elnökévé, betegedett meg. Betegsége már régi keletű volt és úgy látszik, az orvosok ismerték a veszélyt.

Ekkor azt mondtam, hogy a tiz elnök közül, a kik a község élén állottak, ő lesz az első, a kitől a község és a ki a községtől nem fog megválni soha élete fogytaig. Igazam volt. Fájdalom, szörnyű hamar bekövetkezett ez az elválás.

A közgyűlés után felkerestem és ő elmondotta nekem, hogy minő nyilatkozatokat kívánt tenni a képviselőtestület előtt, foglalkozni akart az egyházi kérdésekkel, a polgári házassággal és a recepczióval. A polgári házasságra vonatkozólag, fájdalmi daczára, humorosan mondotta: »Még eddig számos asszonygyal találkozhattunk, a kik legalább egyszer mentek templomba, ha nem máskor, esküvőjük napján, most egyszer sem fogjuk azokat majd láthatni. Ez lesz a zsidó község haszna abból, hogy mi rajongunk a szabadelvűségért és a szabadelvű eszméért.»

*

Az utolsó hetekben, részint hitközségi ügyekben, részint mert betegsége nyugtalanított, többször fordultam meg a megdicsőülnél, mint bármely más alkalommal; (halála napján is két ízben beszéltem vele, a képviselőházban és halála előtt csak pár órával a lakásán.) Ez idő alatt még jobban győződtem meg róla, hogy Wahrmann, kit szerencsés embernek tartott mindenki, de boldognak vajmi kevesen, boldognak is érzi magát, ha nagy szeretete tárgyáról, egyetlen leányáról beszélnek előtte. Megható volt e kemény és szarkasztikus természetű ember szeretete. Mikor elbeszéltem neki, hogy a terézvárosi jótékonyági egyesület legkiválóbb polgáraiból álló küldöttség, élén Radocza Jánossal René leányának felajánlotta az eluöki tisztiséget, láttam hogy derült ki arca, hogy sugároznak szemei a boldogságtól. Mikor később az alakuló gyűlés az új elnökszóny házában megtörtént, ismét én referáltam neki a gyűlés lefolyásáról. — »Hogy elnökölt René?« kérdezte nála szokatlan izgatottsággal »bátran beszélt, nem volt lámpaláza?« — »Volt biz-a meglehetős mértékben« szólék; le volt írva a beszéde, előtte is volt a kézirat, de szemei nem találták a betűket, zavartan izgett mozgott és alig jött szó az ajkaira.« Wahrmann szemeiben — kevesen tudják ezt elképzelni — könnyeke: láttam akkor. Midőn aztán folytattam, hogy ez a zavar csak pár percig tartott és hogy leánya csakhamar megemberelte magát és oly bátran, oly szellemesen beszélt, csevegett és hogy ez oly páratlanul széppé, kedvessé tette, hogy az egész társaságot magával ragadta, Wahrmann boldogon mosolygott és arca kigyulladt az örömtől — De leánya is rendkívül szerette, mondhatni bálványozta atyját. B ü s z k é k v o l t a k e g y m á s r a. Betegsége

első idejében (anthrax támadt a nyakán) René ki nem mozdult szobájából, atyja üzte, kergette, menjen a levegőre, szórakozzék, de nem engedett. És csak mikor teljesen meggyógyultnak látszott és Wahrmann ki is járt, birhatta rá leányát, hogy kis szórakozásra Bécsbe utazzék férjével. Érdekes, hogy mi történt most. A gyöngéd leánynak nem volt nyugta Bécsben, azt álmodta, hogy atyja haldoklik és szombaton este, abban az órában, melyben Wahrmann itt hirtelen halált halt, leánya levelet adott a póstára (vele együtt érkezett meg) melyben aggályait leírja és többek közt ez a passus fordul elő:

«Edes, jó atyám! Nem irhatom le neked, milyen nyugtalan vagyok miattad. Egész éjjel rólad álmodtam és olyan iszonytató dolgokat! Azonban nem vagyok babonás, nemde, édes atyám, bolondság az egész? Ugy-e jól érzed magadat, jól alszol és megint rendes életmódot folytathatsz? Talán az este már az operában is voltál és én olyan badarságokat álmodom össze.»

Ez egyszer az álom — fájdalom! — profeta kép volt.

Tenczer Pál.

Wahrmann Mór halálára.

Hang elakadt köny felfakadt,

A hírre,

Hogy nem dobog, hogy nem lobog

A szíve.

Óh, hogy kidőlt a büszke tölgy —

És véle

Rendült az ág s a zsidóság

Dúlt fészke. —

Mi volt nekünk? a mindenünk.

És mostan

Hajónk elül kormány ne'kül

S megroppan.

Ki lesz eztán az a titán.

Ki tartja

A zászlónkat, mit elhullajt

A karja. —

Nagy sebet üt e gyász mindütt

E honban

S a bú elfog s a húr zokog

Dalomban.

Hite, hona hú bajnoka

Nincs többé!

De él neve, nagy szelleme

Örökké!

Gerő Atala.

Polonyi Géza és Thaly Kálmán.*)

A magyar képviselőház fölött a liberalizmus napja legszebb fényében ragyog. Mint a német költő énekelte a szabadság napjáról: sem a biboros köpeny, sem a fekete köpeny nem takarhatják el többé előlünk. Felvidítő s melegítő sugara behat az utolsó zugokba, melyek árnyékában az előífeledek sűrű pókhálói nyúltak szét. Ezek a homályos, pókhálófedett zugok oly kellemetlenül hatottak minden egészséges szemre, hogy szívesen engedték el magunknak a közelebbi vizsgálatot, micsoda csendes élet folytatódik a sűrű szövet mögött. De most a liberalizmus fényében fürdik minden párt és nincs osztályjog, nincs felekezeti elfogultság, mely erős világitását kikerülhetné. Hát bizonyosan ez a mindenüvé tűző világosság okozza, hogy a pókok riadozva törnek elő kényelmes búvóhelyeikből és oly nyugtalanul keringenek az aranyosan szikrázó levegőben, hogy nem tudjuk, nagyon örülnek-e a szokatlan fénynek, vagy beteg kinlódásba estek-e tőle.

Ugy kell lenni, hogy mikor mindenki liberális fényben fürdik, sok ember képén annál jobban tűnik szembe az illiberális feketeség foltja.

A magyar liberalizmus általános versenyében megjelentek még a parlamenti porondon azok is, kik minden liberális reformnak, minden korszerű haladásnak csak azért kívánják utját állani, mert az »excessusig» liberálisak. Itt vannak a függetlenségi pártnak nagynevű korifeusai: Polonyi Géza és Thaly Kálmán urak, kik mindketten nem tudtak megbarátkozni a zsidó vallás receptiójával. Valóban a rokonszellemelek nagyszerű találkozása. Mindegyikük a magyar képviselőháznak, a felekezeti szellemnek egy érdekes specziése, a mennyiben az első úgy ismeretes, hogy gyöngéd vonzalom fűzi a katolikus ultramontánizmushoz és előszeretettel zarándokol Esztergomba; a másik a protestáns vaskalaposságnak legkifejezettebb képviselője. Ez a két típus most ugyan a felekezeti szellemnek minden éles kiszögélésével ütdöött egymásba és kegyetlen dulakodást folytat

szerteszét az országban, de hát a zsidó receptió kérdésében, mint látjuk, bámulatos módon tudnak egyetérteni. Ők ellenzik a zsidóvallás receptióját, mint egy felekezetnek biztosított kiváltságot, mert mindketten a szélső liberalizmusnak elvét, a teljes vallásszabadságot vallják.

Nincs ennél helyesebb elv! Ha a tisztelt képviselő urak a vallásszabadságot amerikai értelemben kívánják nálunk meghonosítani, ha minden felekezetnek, még csak a most keletkezett és ezután keletkezendő mindenféle szektáknak abszolút egyenlőségét akarják elismertetni, meghajlunk tizenhárom próbás liberalizmusuk előtt! De hát biztosan tudjuk, mert a tisztelt képviselő urak sem tagadják, hogy ilyen vallásszabadságra nem is gondolnak. Mert ennek az elvnek nemcsak az a következése, hogy a zsidó vallást ne recipiáljuk, hanem hogy a receptiónak fogalmát törvénykönyveinkből tökéletesen kitöröljük és a recipiálással nyert kiváltságos állást a keresztény felekezetekre nézve is megszüntessük. Tehát Polonyi és Thaly urak arra törekednek, hogy a felekezeti szervezetnek törvényes biztosítása és állami védelme minden irányban véget érjen? Ne birjon egyik felekezet sem állami garanciával arra, hogy belső viszályait az autonom szervezet körében és a hatóságok beavatkozása nélkül intézheti el; ne legyen felruházva egyik sem az önadóztatás törvényesen biztosított jogával, vesztse el valamennyi főrendiházi képviseltetését, — kell-e mindez nekik? Biztosak vagyunk, hogy a teljes és egyenlő vallásszabadság e logikai követeléseit Polonyi Géza ur legalább is a katolikus vallásra nézve, Thaly Kálmán ur pedig a protestáns felekezetekre nézve föltétlenül visszautasítják. Ők a vallásszabadság tekintetében nem éppen helytelenül a magyar történelmi fejlődés alapján állanak, de történelmi érzékük megakadt a múlt században, vagy a Rákóczy korszakban és úgy képviselik a vallásszabadságot, hogy a keresztény felekezetek maradjanak meg a recipiálással szerzett kiváltságok birtokában, ellenben a zsidó vallás, a nazarénusok, a baptisták és a még ezután létrejövő zeksták kategóriája, melyet eddig semmi állami törvény nem ismer, a túrt vallásgyakorlással elégedjenek.

*) Politikai és irodalmi közéletünk egyik épp oly kiváló, mint általában tisztelt alakjától. Szerk.

be. Vagyis nem a zsidó vallás egyenjogusítása a keresztény felekezetekkel, hanem az ismeretlen szekták egyenjogusítása az ősi zsidó vallással bizonyos másodfoku állami elismerésig.

Nos, tisztelt Polonyi Géza ur, ön lehet nagy szélsőbali hazafi, és tisztelt Thaly Kálmán ur, ön lehet nagy kurucz, de álláspontjuk legkevésbé sem a szabadelvűség álláspontja, csak a felekezeti elfogultságé. Mert vagy teljes, feltétlen vallásszabadság és vele semmiféle felekezetnek receptiója, vagy a historiai fejlődés és a receptio elvének fenntartása: és akkor ne tessék félszázaddal az unitariusok receptiója után, negyedszázaddal a zsidóemancipáció után a zsidóvallást, valamennyi monotheisztikus vallás ez ősanycját ellenemőrizhető új szekták színvonalára állítani. Akárhogy csúrik csavarják, ez bizony szégyenlős antiszemitizmus.

Thaly Kálmán urról azonban el kell ismernünk, hogy a vallásszabadság csillogó köpenyével nem is takargatta nagyon az ő felekezeti lólábát. Irányi Dániel követőjének mondja nagy garral magát a vallásszabadság elvére nézve, de ami ezt illeti, bátran rámondhatjuk, hogy »elhunyt pártvezérét soha meg nem értette.« Megeshetik ez egy nagy kurucz történetírón is. A ki Rákóczynak dicső porait kiásatta elfeledett százados sirjából, nem restelte az antiszemitizmus elhordott szemétdombjából kitalálni azt az érvet is, hogy a zsidók eltakarják dogmaikat, azért ő nem szavazhatja meg a receptiót, míg a dogmákat be nem mutatják. Bizony sok eshetik meg egy kurucz történetírón, az is, hogy mult századok körébe elmerülve, nem látja meg a hozzá legközelebb eső dolgokat. Tisztelt Thaly ur, protestáns ember ön? Ha protestáns ember, ismeri-e a bibliát? Történeti érzéke terjed-e odáig, fölismerni azt, hogy a protestantizmus alapítói reformatori inspirációjukat a bibliából nyerték, felszabadító tettök éppen az volt, hogy a biblia ismeretét, melyet a katolikus klerus mindenképp a »titok» sáncaival vett körül, a tömegekkel közvetítették és ez uton az ősi zsidó szellemet a kereszténységgel is megértették? De a dohos sirok mélyét kutató történetíró miért is tudná azt, a mi a történelemben életteljes igazság, folyton termé-

kenyítő erő marad? Ez az ő látkörét túlhaladja. Thaly Kálmán ur az ő történelmi kutatásaival szerencsésen mumiává balzsamozta önmagát, ő is ott fekszik a multak kriptájában és érdekes tanulmányul szolgálhatna egy másik történetírónak, ki az agyelváltozásokon a középkori síri szellem behatásait konstatalhatná.

Tacitus.

A hitcikkelyek.

Hét háborut nem viseltünk, négy békekötést nem kötöttünk, mint ezt a magyar protestánsok tették, ergo nem érdemeltük még ki vallásunk egyenjogusítását. De ha a mi példabeszédes szerencsénknel fogva hét háboru és négy békekötés nélkül is recipiálni akarnák vallásunkat, akkor is okvetlenül szükséges, hogy elébb bemutassuk hitcikkelyeinket, mint tették ezt a protestánsok, mert különben sérelem történnék a — három millió protestánsan.

Thaly Kálmán országgyűlési képviselő ur mondta a november 27-iki képviselőházi ülésen.

Tehát háborut kellene vinnünk hetel, békekötést szereznünk négyet, hogy a receptiót kiérdemeljük.

Hogy nem találkozott senki, ki a magyar történetíró részére kiásta volna a zsidók történetét!...

Hol volt még Luther, hol Zwingli és Kalvin, mikor a zsidóság már hetvenhétsházárét háborura utalhatott és békekötésre annyira, a hány-szor üldözői pihentek.

Róma, Spanyolország, a keresztesháboruk, Chmelnitzky és annyi, o, annyi zsidómészárlásokra és embertelen üldözésekre emlékeztető név; örült vádak, gonoszság és babona, annyi, o annyi vérfürdő okozói; ghetto, sárgafolt, iskolából és tisztességes foglalkozásokból kizáró annyi kivételes törvény: — és Thaly Kálmán hét háborut és négy békekötést kér tőlünk!

A mi egy percz tizenhöz századhoz képest, a mi egy folyócska viszonyítva a világtengerhez: az a magyar protestánsok szenvedése szemben a kinok és fájdalom világával, a melven Izrael ágazott.

Vagy csak a háboruban van küzdelem, csak

a békekötésben felemelkedés? A türés, a vég nélküli türés, égreakiáltó igazságtalanságok el-türése nemzedékeken, hosszú, hosszú százado-
kon át nem rettenetesebb-e a legiszonytatóbb háboruknál? És ha egy üldözö világ ellenére még sem vesztünk el, de sőt tanítója volt né-
pünk ennek az ellene tüzet okádó világnak annyi korszakban és szellemével, tanaival meg-
világított annyi nemzetet: nem magasztosabb, nem dicsőbb-e ez bármely véres győzelemnél,
kierőszakolt frignyél?

Hisz igaz, Bar-Kochba óta a zsidóság há-
borut nem viselt, de ő ellene igenis szörnyü,
majdnem szünetnélküli háborut folytatott a
sötétség, a gyűlölet, a kapzsiság és az emberi
gyarlóságból eredő mindmegannyi gonosz szel-
lem; ellene tört minden nemzet salakja; buta-
ság és alávalóság őt hajszolta: a mindenütt
roppant kisebbségben levő, megkinzott, emberi
jogoktól megfosztott, földig alázott Izraelt. És e
hadjárat, melyben csak lámadó fél volt: két-
ezredév elfogultsága és elvetemültsége a zsidó-
ságot meg nem törte, sőt volt ereje, hogy sok,
sok helyen szétoszlassa a sötétséget, elűzze a
rémeket.

Ezek a zsidóság hadjáratai, győzelmei,
békekötései.

De a hitcikkelyek, a hitcikkelyek! Ezekre
már nemcsak Thaly Kálmán, hanem Polónyi
Géza is kíváncsi és bemutatásukat ő is köve-
teli, amint követelte annak idején Veress Jó-
zsef s még régebben a néhai antiszemita párt.

A-propos, Polónyi Géza! A nagy rabulista
lán megbocsájtja nekünk, hogy egyik mondatá-
nak kitekerjük a nyakát, (hányszor teszi ezt ő
is) és megfordított következtetésre próbáljuk
felhasználni. Hiszszük, hogy ilyen alakban leg-
alább is olyan elfogadható, mint abban, mely-
ben ő használta. Polónyi Gézának november
hó 27-iki képviselőházi ülésben használt *kereszt*
mondatát értjük. A teljes vallásszabadság mel-
lett harcroskodó, nagy szabadelvü ur ugyanis
a többek közt fölfedezi, hogy a zsidókat a *ke-
reszt választja el* a kereszténységtől, (felfedezés,
mely, mellékesen megjegyvezve, az antiszemiliz-
mus legvirulóbb korszakát juttatja eszünkbe),
a zsidó vallást recipiálni tehát már ezért sem

lehet. Az okoskodás, azt hiszszük, így is áll: a
keresztet a zsidóságnak köszöni a keresztény-
ség, a zsidóság tehát már ezért is megérdemli
vallása recipáltatását.

És minthogy Polónyi Géza ur a keresztig
vezetett el bennünket, megengedi, hogy ebből
az alkalomból a nekünk idegen revierből egy
kis ágat szakítsunk, rátérünk aztán rögtön a
mi hitcikkelyeinkre.

Máté 5. fejezetének 17., 18., 19. versei sze-
rint Jézus így szólt a köréje gyült tanítványai-
hoz és a jeruzsálemi néphez:*)

Ne képzeljétek, hogy én azért jöttem,
hogy felduljam a toráh-t, vagy a próféták sza-
vait; nem feldulni jöttem, hanem beteljesíteni.

Mert valóban azt mondom én nektek,
mig az ég és föld meg nem szűnik, nem
szűnik meg a toráhnak egy jottája, egy vesz-
szője sem, mig minden meg nem tétetik.

Ezért a ki feldül egyet ezekből a leg-
kisebb törvényekből is, és erre tanítja az embe-
reket is, a legkisebbnek fog mondatni a mennyek
birodalmában, de a ki cselekszi és tanítja
azokat, nagynak fog mondatni a mennyek
birodalmában.

Nos ez a torah, melyből Jézus szerint egy
jottát sem szabad elvenni, *ez a torah képezi a
mi hitcikkelyeinket* még ma is és képezni fogja,
mig a zsidóság fennáll.

Thaly Kálmán történetirő ur, ki kiásta szá-
munkra Rákóczyt, a mit mi neki örök dicsőségül,
elévülhetetlen érdemül tudunk be, kiáshatná
egy kicsit ezt a toráht is. Megvan minden zsidó
iskolában.

De nemcsak, hogy megvan: *a zsidó hittant
ez képezi egyedül mindenütt.* Polónyi Géza ur, ki
felfedezte a fentebb említett keresztet, felfedez-
hetné ezt a tényt is, csak a legközelebbi zsidó
iskolába kellene elfáradnia.

Szombatunkat meghatározza és megparan-
csolja a torah (Exodus 20. 8—12 és Deutero-
nomium 5. 12—16); Peszachünnepünket meg-

*) Nem lévén kezem ügyében magyar szövegü evange-
lium, a nagy Delitzsch Ferencznek a görög eredetiből héberre
áttett új testamentumából hű, szószertinti fordításban idézek.
Nagy szaktekintélyek szerint Delitzsch héber fordítása az ösz-
szes fordítások közt legjobban felel meg az eredetinek.

határozza és megparancsolja a torah (Exodus egész 12-ik fejezete és Numeri 28. 17—9); Sevuósz-ünnepünket meghatározza és megparancsolja a torah (Numeri 28—26); Ros-hassono-ünnepünket meghatározza és megparancsolja a torah (Numeri 29. 1.); Jómkippur-ünnepünket meghatározza és megparancsolja a torah (Numeri 29—7); Szukósz-ünnepünket meghatározza és megparancsolja a torah (Numeri 29. 12.)

Genesis 17. 10—15. meghatározza és megparancsolja a eircumcisiót és kiirtást mond ki Ábrahám azon ivadékára, ki e parancsolatot megszegi. Az erkölcsi világrendet megalapító *tízparancsolatot* a torah *kétszer* tartalmazza (Exodus 20. 1—18. és Deutronomium 5. 6—19); hogy: szeresd...nem felebarátodat, hanem »az országodban lakó idegent mint tenmagadat, és add neki ugyanazon jogokat, mint a bemszüültnek«, szintén magasztos, szent toráhnk parancsolja, (Leviticus 19. 33 és 34.), ugyanaz a dicső, isteni torah, mely meghagyja, hogy »ha bitangban látod ökrét vagy szamarát a te elenségedned: vezesd, visszavezesd hozzá.« »Ha gyülőld szamarát összerogyni látod terhe alatt, ne tedd meg, hogy segítségére ne siess, sőt segítve segíts rajta.« (Exodus 23. 4 és 5).

*

Nem tudjuk, milyen kilátásai vannak Thaly Kálmán és Polonyi Géza orsz. képviselő uraknak a Jézus által említett mennyek birodalma dolgában; valószínű, hogy jó helyet kapnak ott is, ha mindjárt szigoruan elválasztva egymástól, (egy mennyországban buzgó katolikus jámbor protestánsal meg nem fér), de annyi bizonyos, hogy a toráht csak a zsidóság tartotta meg és abból egy jottát, egy vesszőt nem dúlt fel.

A bibliai társulat deáktéri boltjában Thaly Kálmán és Polonyi Géza is megkaphatják 123 féle nyelven 65 krajczárért.

*

Hogy mi az, mit a zsidó h i s z, arra nézve is igaza volt *Visontai* Somának, midőn Thaly Kálmánnak odá vágta, hogy »nem titok az, semmi titkai a zsidóságnak, csak tessék utána járni!« Rabbi Mózes ben Maimun (Maimonides) a zsidóság egyik legnagyobb alakja (született 1135-ben) azt, amit a zsidónak hinnie kell, 13 hitágazat-

ban (az ugynevezett »selós-eszré ikarim«) állította össze, ezeket magáévá tette az egész világon lakó zsidóság és felvette mindennapi imakönyvében. »Ani maamin« (én hiszek) szavakkal kezdődik a 13 mondat mindegyike; hogy mit tartalmaznak, ime, eláruljuk:

1. Hiszem, hogy Isten teremője, fenntartója minden létezőnek, és hogy minden ő általa történt, történik és fog történni.
2. Hiszem, hogy az Isten Egyetlen, hogy nincs hozzá fogható, hogy volt, van és lesz.
3. Hiszem, hogy Isten nem test, ember ál'al fel nem fogható, semmifél: kép által vissza nem adható,
4. Hiszem, hogy Isten a kezdet, Isten a vég.
5. Hiszem, hogy csak Istent szabad imádni, rajta kívül senki mást.
6. Hiszem, hogy a próféták minden szava igaz.
7. Hiszem, hogy Mózes tanítónk tanításai igazak.
8. Hiszem, hogy a birtokunkban lévő torah ugyanaz, mely Mózesnek adatott.
9. Hiszem, hogy ez a tórah nem fog kicseréltetni és hogy Isten ezen kívül más tóráht adni nem fog.
10. Hiszem, hogy Isten ismeri minden ember cselekedetét és gondolatát.
11. Hiszem, hogy Isten megjutalmazza a jót és megbünteti a gonoszt.
12. Hiszem, hogy eljön a megváltó és ha késik is, mégis bizom.
13. Hiszem, hogy mikorra Isten kiszabja, a halottak feltámadnak.

E 13 hitágazat, melyet a jámbor zsidó minden nap elrecitál, millió imakönyvben található és akár Thaly Kálmánnak, akár Polonyi Gézának, akárki másnak nem kell, csak el-menniök valamelyik zsidó családhoz, hogy ilyen imakönyvre szert tegyenek.

Szabolcsi Miksa.

Még valamit a dogmákról. *)

A zsidó vallás mint a tettek vallása sohasem foglalkozott dogmái megállapításával, csak egy kiváló talmudtudós, aki a zsidó államlét második korszakában élt, Hillel pátriarka jelezte kiváló nyomatékkal a zsidó vallás főprincípiumát, mely ez: ember és felebaráti szeretet.

Egy pogány — ezt a talmud beszéli el — egyszer beköszöntött Samaihoz és így szólt: Zsidó hitre szeretnék térni, de csak úgy, ha a vallásoddal megismertetsz annyi idő alatt, míg féllábon győzők állni.« — Samai

*) A «Receptio és orthodoxia» című, nemrég megjelent és sok feltűnést keltett mű tudós szerzőjétől.

fölháborodva utasította el magától ez embert, aki azonban ugyanezen kívánságával Hillelt kereste fel. Ez szívesen fogadta és így szólt hozzá: »Ami nincs neked nyedre, ne kövesd el azt te embertársadon sem! — Ez a zsidó vallás főhitelve. A többi mind csak kommentárja és megokolása ennek a cikkelynek. Eme egyetlen hitcikkelynek elfogadásával és követésével zsidóvá léssz; a commentárt majd aztán is tanulmányozhatod!«

Hát készen volnánk: Hítelv kincsünk evvel az egyetlen mondással, melyet a kereszténység alapítója követőinek is olyan nagyon a lelkére köt, tényleg kimerült.

Az egyetlen istenben való hitet, azt a hitet hogy ez az egyetlen isten a mindenség teremtője; azt a hitet, hogy az isten csak egyetlen emberpárt teremtett, melytől az egész emberiség elszármazott, és végre azt a hitet, hogy az ember isten képmására teremtett... mind ezt a hitelvet, ámbár dogmatikus színezetük nyilvánvaló, próféták és a talmud egyaránt a zsidó vallás főelve: »az ember és felebaráti szeretet« commentárjaiként és egyszerűen megokolásának timentik, fogják fel és hirdetik. Egy próféta, aki a babyloni száműzetésből történt visszatérés után a zsidó államélet restaurálási korának kezdetén élt: Malachias, így kiáltott fel: Hiszen édes mindnyájunkat egy isten teremtett; hiszen mindnyájan egy atyától származunk, miért követne el tehát hűtlenséget egyik a másik, testvér tulajdon testvére ellen! (Malachias 2. 10.)

A mindenségnek egy isten által történt teremtésére és az egész emberiségnek egyetlen emberpártól való származására vonatkozó hitelvek — ezek indokolják minden embernek teljes egyenlőségét és testvéri voltát, mert a zsidó hit nem ismer sem fajt, sem felekezeti különbségeket!

És az embernek isten képmására történt teremtésére vonatkozó hitelvet is a talmud bölcsei az emberi és felebaráti szeretet szellemében magyarázzák midőn így szólnak: aki az uralkodónak szobrát vagy képmását beszennyezi vagy megcsonkítja, az nyilván igen súlyos fűlésértést követ el. Így tehát aki embertársát, aki isten képmására van teremtve, megsérti vagy megkárosítja, az isten fölsége ellen követett el bűnt. (Mechilta par Jitroh. 8. fej)

Magának a nőnek teremtésére vonatkozó elbeszélés is a »hasznos emberi jogok« elvén épül. Az őskorban a nőt, tudvalevőleg inferior teremtménynek tekintették, kívül a férfi mint egyszerű tulajdöntárggyal bánt. Ekkor a biblia utalt arra, hogy a nő a férfi bordájából készült, az ő csontjából való csont és hús az ő húsából. A biblia továbbá határozottan kijelenti: A férfi egymagában nem jó, nem tökéletes; férfinak és nőnek azért egyaránt egy egységes harmoniában kell összeolvadni. Ily módon a biblia a nőt egyenlő polczra helyezi a férfival.

És a zsidó vallás a humanizmus törvényét az ál-

latra is kiterjeszti, mert az állatkinzást bűnnek tünteti fel.

A bibliában statualva van: Nyomtatás közben nem szabad az állat száját bekötnöd. (Mózes V. 25. 4.) Az állatot, mely terhe alatt lerogyott, fel kell segítened (Mózes II. 23. 2.) „Szombaton és ünnepnapokon a dolgozó állatnak is nyugtát kell hagyni.“ (M. II. 20. 10.)

A talmud azt mondja: Mindennemű állatkinzás, minők az állatviadatok, vadászatok stb. tilos. (Baba Mezia 23, 33). Igyekezni kell, hogy az állatot is megmentsük szenvedésétől, mely czélből bizonyos rabbinikus tilalmak áthágása is megengedhető. (Sabbath 128) Magunknak egy harapásnyit sem szabad ennünk, míg az állatnak ki nem adtuk a takarmányát. (Gittin 64.)

A zsidó hitvallásban, melynek főhitelve, mint kimutattuk, az »ember és felebaráti szeretet« és a mely a humanitarius kötelességet az állatra is kiterjeszti, ennél fogva semmi olyasminek sem lehet helye, ami a társadalom, az egység, vagy általában a humanizmus ellen bármi néven vétene.

És milyen álláspontra helyezkedik a vallás az állammal szemben? E tekintetben elegendő felvilágosítást nyújt a következő:

Midőn az első zsidó állam elpusztulása után az izraeliták Babylon fogságba kerültek, Jeremias próféta így szólott az exulansokhoz:

»Keressétek az állam üdvét, ahova számkivetettek benneteket! Imádkozzatok az örökkévalóhoz, mert az ő (az állam) java a ti javatok is.« (Jeremiás 29. 5-17.)

Az istentől ihlett prófétának ezen hazafiasságra való intése még olyan állammal szemben is, mely a zsidó államot elpusztította, természetesen fokozott kötelességtudással és a legteljesebb odaadással való követésre és megvalósításra talál azon államokban, melyek a zsidónak nemcsak szíves otthont nyújtanak, hanem minden politikai és polgári jogaikban részesítik.

Hogy az állam törvényeit szenteknek tartjuk, azt ránk parancsolja a talmud következő rövid mondásával: Az államtörvény mindenkre nézve kötelező. (Gittin 10.) És hogy a zsidó vallás nekünk zsidóknak az uralkodóval szemben milyen tiszteletet parancsol, ez nyilván és praegnánsan kitetszik abból az áldásmondásból, melyet a király megpillantásakor el kell mondanunk:

»Áldva légy isten, aki tulajdon méltóságodnak egy részével egy embert ruháztál föl.«

Ezzel világosan és teljesen határozott formában meg van jelölve az az álláspont, melyet a zsidó felekezet az állammal szemben elfoglal, és e tekintetben semmi kívánni valót fenn nem hagy és egyetlen felekezet sem szárnyalja őt túl. Hogy a zsidók a különféle államokban nem reactionarius, hanem liberalis elemet képeznek, az természetes következménye annak, hogy a zsidó felekezet nem ismert kort, fajt és felekezeti különbséget és egész lényegével minden emberegyenlőségének és testvéri voltának elvét képviseli.

Ehrentheil Mór.

Wahrmann öröke.

A végtelen veszteség sulya alatt még számtalanszor elzarándokol gondolatunk ahoz a sírhoz, hol a magyar zsidóság ujkori Mózesének sírhelye van: Az egyenjogusítás óta ez az első esemény, hogy a képviselőház, Budapest fő és székváros törvényhatósági közgyűlése, a magyar társadalom, felekezetiünk — hitközségünk vezérében a nemzet eszméi és küzdelmei osztályosát, a legkiválóbb szellemek s legszeplőtenebb jellemű hazafiak egyikét siratja. Az ország kormányának tagjai sereglettek tetemei körül s koporsóját a közélet kitünőségei állták körül. Mind ezen hódolat, az általános részvét azon vigaszt nyújtja, hogy zászlóvivőnket a nemzet elismerése kísérte sírjához.

E kimagasló mozzanatok mind megannyi emlékeztető arra a nagy és fontos helyre, melyet ő közöttünk elfoglalt, arra a nagy ürre, a mely utána maradt. — Dicsőségének jutalma és szellemének nagysága fénykörbe vonják a magyar zsidóságot s első sorban a pesti izraelita hitközséget, mert ő fölemelte e községet arra a magaslatra, melyen ő maga állt. — Kitüntetés volt, egy oly képviselő testületnek tagja lenni, melynek élén Wahrmann Mór állt.

Örökölni nem érdem, de az örökséget az örökhagyó nemes intenciója szerint fenntartani és gyarapítani kötelesség és erény.

A pesti izraelita hitközség törvényes képviselőtere nagy feladatok várnak, mert elodázhatlan kötelesség azon meg nem becsülhető kincs —, azon osztrák vagy korona értékben ki nem számítható erkölcsi vagyyon felett, melyet a dicsőült hátrahagyott az ő fenkölt, igazhitű szellemében örökölni.

Elvitázhatatlan, hogy kisebbek lettünk, mert kidőlt azon oszlop, mely úgy kimagaslott, mint a homoksivatagból az obeliszk. Készséggel elismerjük, hogy a hangoztatott elnöki jelöltek tekintélyes erkölcsi és szellemi tőke felett rendelkeznek, mely biztosítékot nyújt, hogy az európai continensen a legnagyobb zsidó hitközség a haladás és a hazafias irányban továbbra is serényen és áldásdusan fog működni.

Az elnöki választás megejtése előtt fektessünk sulyt az ugyis szűk mederbe terelt községi közvéleményre. — E közvélemény a mostani szervezet mellett csak is a képviselő testületben juthat mérvadó kifejezésre, a mennyiben a mintegy 90.000 lelket számláló és 7000 adó fizetőből álló pesti izraelita hitközség tagjainak törvényes képviselője csak 200 tagból álló képviselő testületre szorítkozik.

Nem volna sem méltányos, sem czélszerű az elnöki tisztségre a végleges kijelölést a képviselő testület tagjainak bizalmas értekezleten való meghallgatása előtt, eszközölni.

Ne ismételjük a legutóbbi közgyűlésen észlelt eljárást, mely abban nyilvánult, hogy a kijelölt választmányi tagok névsora közvetlenül a szavazás megejtése előtt lett a képviselő testületi tagokkal a szavazó iv kézbesítése révén közölve. — A 200 képviselő testületi tag sokkal magasabb színvonalon áll, semhogy az egyszerű szavazó-gép automatikus működésére leterel tessék. — A zsidó közérdek szolgálatában öntudatos lelkes munkásokra és nem egyszerű szavazókra van szükségünk.

Dr. Schwarz Gyula.

Az új exodus.

(Folytatás.)

Nem kell csodálkoznunk, hogy a barbár despotizmus, a mely lerombolja a színházakat Pétervárott, a mely elnyomja a zenét, a hírlapokat, az irodalmat, a mely gonosztevőnek tekinti azt, aki nem imádja a szent képeket és ereklyéket, amely helyreállította a kancsukát, a mely a magánkönyvűletességnek nem engedte meg, hogy saját tehetetlensége és az éhhalál közé lépjen, hogy ez a barbárság nem rokonszenvez az iskolákkal sem. Az 1887-ik évben 1200 zsidó iskola volt, összesen 280.226 tanulóval. Ezen iskolák ma már majdnem teljesen eltűntek s midőn Hirsch báró 500,000 font sterlinget adott, hogy az orosz zsidó fiatalságnak iskolákat építsenek, a kormány ezt csak ama feltétellel engedte meg, hogy minden husz keresztény tanulóra essék csak egy zsidó tanuló. A közoktatási miniszter pedig finom keleti ironiával, ama tényre hivatva fel a kérvényező zsidó lakosság figyelmét, hogy a zsidó tanulók számát megszorító szabályzat a zsidó érdekeket tartja szem előtt, mert hisz ez az első alkalom, hogy a zsidó tanulóknak a nyilvános tanításban való részvétele hivatalosan biztosítva van.

Az 1890. évben a borki-i katasztrófa emléknapiján III Sándor czár aláírta a zsidók üldözésére vonatkozó javaslatokat és a törvényhez marginalis jegyzetben odajegyezte: »Nem szabad elfelednünk, hogy a zsidók voltak azok, a kik az Urat megfeszítették és drága vérét szétszórták.« E fenkölt fejedelmi szavaknak adtak életet ugyanazon év október havában a kormányzók különböző tartományokban, midőn a falvakban alkalmazott zsidókat kiűzték. A rendőrség főnöke Groesser generális, kinek kegyetlenségeiről köteteket lehetne összeírni, eddigelé csendben üldözte a zsidókat, de most nyílt parancsokat adott ki, melyeklen meghagyja, hogy ha egy embertől megvonják a tartózkodás jogát, családjának is követnie kell őt. A hadügyminiszter, Vannoffszyk nem akart hátramaradni a többiek mögött abban, hogy a cár kegyes érzelmeit kifejezésre juttassa. Katonai parancsokat adott ki, melyek szerint az összes zsidókat ki kell üzni a Kaukaszusból, hogy a hadsereg vallásos érzelmeit meg ne rontsák. Ugyanekkor jelent meg a kultuszminiszter egy új rendelete, mely a kikeresztelkedett zsidókra ugyanazon szabályokat terjeszti ki közoktatás tekintetében, mint a zsidó tanulókra. A következő hónapban megjelent egy ukáz, mely szerint egy zsidó sem keresztelkedhet ki, ha egész családja nem követi ebben, hogy továbbá csakis az orthodox hitre lehet áttérni és csakis hat hónapi próbaidő után a papság beleegyezésével.

Ily körülmények közt köszöntött be az 1891-ik év, mely a letragikusabb a modern orosz historiá-

ban. Manasszein, az új igazságügyminiszter, csatlakozva Pobiedoszczeff üldözéseire kiadta a rendeletet, hogy zsidó ügyvédé nem lehet s az összes zsidó ügyvédek kiűzendők; Gurko tábornok parancsára pedig a lengyel területen szolgáló összes zsidó katonákat lánczra verve küldték felülvizsgálatra s valóban a sorskeserű komikuma, hogy ugyanakkor a pétervári állatvédő egyesület szót emelt »ama barbár eljárás ellen, melylyel a zsidók az állatokat leölik.«

Csak egy miniszter volt, aki szembeszállt a zsidók ellen hirdetett kereszties hadjárat: t. i. Visnegradszky, mert egyrészt zsidóknak köszöni, hogy alacsony származása daczára ily magas állásba jutott, másrészt sejtette ama pénzügyi és kereskedelmi zavarokat, melyeket az antiszemita politika előidézhet. Ő ugyanis akkor egy nagy állami kölesönt kívánt felvenni, melyet a nagy zsidó házak eszközöltek ki s így szüksége volt a zsidókra. Ennek daczára a jóindulatu Dolgorukoff helyére Szergiusz nagyherceget, a cár fivérét nevezték ki Moszkva kormányzójává, aki az összes európai udvarokban mint a Romanov-ház legkevésbé értelmes és szivtelen tagja ismeretes és legalkalmasabb volt arra, hogy a szent zsinat terveinek érvényt szerezzen. Az ő parancsára Gurkoffszky, a moszkvai rendőrkapitány körülvette a zsidó városrészt és éjnek idején 700 férfit, nőt és gyermeket a rendőrséghez kísértetett. E szerencsétlen embereket, kik félig felöltözve mentek ki az utcára, a rendőrség bilincsekbe verte és gyalog eltolonczolta őket azon kerületekbe, hol a zsidóknak még meg volt engedve a tartózkodás. — A pétervári lapok április 12-iki számában állt, hogy 150 zsidót elfogtak Moszkvában, de ettől eltekintve, a rettentő történetből mi sem jutott a közönség tudomására. A rendőrség egy hétig folyton elfogatásokat eszközölt a zsidó városrészben és tette ezt oly kegyetlenséggel, mely örökké emlékeztetni fogja az orosz zsidókat az 1891-ik évi peszach első két napjára. Peszach első napján jött egy császári rendelet, mely megtiltja, hogy ezután zsidó kézművesek, napszámosok telepedjenek le a városban, a második napon egy új rendelet jött, mely meghagyja, hogy a »fentnevezett« zsidók 36 óra alatt hagyják el Moszkva várost és tartományt. Az első rendelet hidegen hagyta a zsinagógában összegyűlt zsidókat, s csakis a második rendelet nyitotta ki szemeiket, mert látták, hogy a »fentnevezett« szó az első rendeletben foglaltakra vonatkozik. Tehát még a rendeletek kibocsájtásának sorrendjében is mutatkozik az oroszok barbárságának vad kegyetlensége. Ezzel tehát el voltak törölve az 1865-iki törvények

Moszkván kívül a Marina Roszcsa nevű városrészben lakott 400 zsidó család. Egytől egyig földhöz ragadt szegény emberek, akik azért voltak kénytelenek a városon kívül megtelepedni, mert még a városi türelmi adót sem tudták megfizetni. Ennek da-

czára azonban emberemlékezet óta nem fogtak el e külvárosban zsidót valamely büntetendő cselekmény miatt. Egy csikorgó téli éjen egész rendőrcsapat és egy szakasz kozák körülvette az egész külvárost, hogy teljesítse Golitzin herceg parancsát, mely szerint ki kellett űzni az egész lakosságot. E rendeletet oly kegyetlenséggel hajtották végre, mely még az oroszok szemében is hihetetlen brutalitásnak tűnt fel. A világgosság ki volt oltva minden házban és a lakosság mély álomban volt, midőn egyszerre felébresztette őket a bezuzott ajtó zaja és berohantak a kozákok, feyegetve kezükben kivont karddal. A szerencsétlen lakókat ütlegekkel, öltözetlenül kergették ki a havas, jeges éjszakába. Nehányan közülük a közellevő erdőbe menekültek, ott tüzet raktak és ide telepítették az aggodat, gyermekeket, nőket, a kik e hosszú utat meztláb voltak kénytelenek megtenni. De a katonák kioltották a tüzekeket s körülbelül 300 szegény családot kergették tovább ismeretlen vidékek felé. Mások a temetőben kerestek menekvést és nincs emberi toll, mely le tudná írni a szenvedések ama rettentő képét, melyet másnap a minski orthodox temető nyujtott. Megfagyott emberek, mások rongyokba öltözve, kékülő testtel beverték szerteszét a sírdombokon, oly látvány, mely még az oroszok vadságát is megindította. Midőn White Arnold, Hirsch báró küldöttje Julius havában Pobiedonoszczeff-nél járt, utóbbi azt állította, hogy mindenki sajnálja a Marina Roszcsában történeteket és hogy a moszkvai rendőrfőnököt el is mozdították állásától. Csakhogy ez is csak egyike volt az oroszok hagyományos hazugságának, Gurkoffszky továbbra is rendőrfőnök maradt és csak ez év elején mozdították el állásától, mely még a jelen viszonyok közt is föltűnik. (Folytatjuk.) Vámbéry Rusztem.

AZ ERŐSEK.

Elbeszélés a kisvárosi zsidó népétetből. — (38)

Irla: Bernstein A.

Kis szünet multán, melynek folyamán Hendele az ágy mellett álló székre ült, Malke megszólalt:

— A rabbi, az én atyám kezét adta rá, hogy szóval sem említse a Mayer tettét; de atyám belebetegedett az ijedsébe és szomorúságba. Ekkor elhívatta magához Mayert és beszélt vele és mondá neki, hogy feleségül akarja hozzáadni a leányát, csak mentse fel az adott szava alól. — Erre pedig Mayer így szólt: Se a község, se Malke meg ne tudja, mi történt; de ha a rabbi meg akarja a leányának mondani, hogy legyen a feleségem, és ő rááll, akkor jó; ha nem, akkor soh' se aggassa meg érte. — Mayer aztán elment. A rabbi, az én édes atyám ekkor beszélt velem; de lásd, Hendele gyerekelem — a szivem nem volt erős, hanem nagyravágyó. A Mayer paraszt — így szóltam —

ne kívánkozzék a nagyok ivadéka után. — Ekkor a rabbi, az én atyám megdorgált és azt mondta, ő tudja, hogy nagy a Mayer érdeme, de nem szabad neki elfecsegnie. Én azonban nem voltam erős, csak szilárd. Tizennégy napra rá beköszöntött a Mayer és benyitott a rabbihoz, én éppen itt ültem a szobában és himezgettem a frigyszekrény nagy ellenzőjét. Ekkor a rabbi egyedül vele beszélt és újra kérte, hogy mentse fel fogadása alól, hogy megtudhassam, ki és mi ez a Mayer. De a Mayer azt mondta: Nem! A rabbi pedig így szólt: Mayer, te még egyetlen szót sem váltottál Malkeval. Eredj hát hozzá, válts vele vagy egy engesztelő szót, és aztán legyen meg a mindenható isten akarata.

Malke abbahagyta a beszédet, Hendelet ismét közelebb vonta magához, majd újra elfogódva folytatta:

— Mayer benyitott ebbe a szobába és szóltalanul megállt. A szívem erősen vert, de én egyre himeztem az előfüggőt és rá sem akartam tekinteni. Aztán egészen csendben odaállt a hátam mögé és én rá sem vettem a tekintetemet. Jó darabig elmaradtunk így, nem is tudom meddig.

Malke ismét szünetet tartott, de mihamar halk hangon folytatta:

— Hendele, gyerekeim egyszer aztán hallom, hogy megszólal a Mayer, csendben, mint aki magában beszél.

— Istenem, teremtőm, hogy megáldottad te ezeket a kezeket:

És elment.

— Nagyanyuska! — kiáltott föl Hendele meglepetve és fölilyedve és feje odahanyatlott a nagyanyja ágyára.

A nagymama keze csúitva, engesztelkedve simogatta meg az unoka nyakát és ismét mély csend honolt a szobában, kis vártatva rá Malke úgy folytatta a mondókáját, mintha félbe sem szakították volna:

— A rabbi, az én atyám bejött hozzám és leolvasta az arcomról, hogy a szívem változik. Malke — mondá — Mayer érdemét sokra fogják becsülni az egekben; de én nem szólhatok. Ő nem akarja, hogy te elébb tudj afelől, amiről nekem van tudomásom, míg azt nem mondod: a felesége akarok lenni! — Rabbi és atyám! — kiáltottam fel — mert szívemet ismét megszállta a nagyravágyás, mikor a Mayer büszke szándékáról hallottam — hát olyan-e a férfi mint a kinyilatkoztatás szent tana, hogy mi nők így szóljunk: »ugy fogunk tenni és hallgatunk*»). Erre a rabbi szomorúan elballagott és én búsan maradtam magamra. Mayer felénk sem jött többé, idegenből hozott feleséget, és a rabbi, az én atyám csak később szólalt meg:

*) A talmud és más régi zsidó irodalmi művek nagy érdemül tudják be Izrael népének, hogy a kinyilatkoztatáskor, még mielőtt az isteni törvényeket hallotta, engedelmességet fogadott.

utolsó órájában, mikor már készen volt az utra, hogy meglássa isten dicsőségét.

A nagyanya elhallgatott és Hendele szive reszketett. — Nagyanyuska — sóhajtott fájdalmasan és belecsimpeszkedett a nagyanya karjába. A sóhaj fájdalomkiáltásnak, segélyhívásnak és a rokonszenvező és szenvedő lelek legmélyebb részvéte megnyilatkozásának tetszett.

De a nagymama, aki ezt megértette, így szólt:

— Gyerekeim, az én szívem nagyralátó volt, de bántam bűnöm és szívem megtört és erőssé lett. Gondold meg gyerekeim, mi az erősszívűektől származunk

— Áldj meg nagyanyám — könyörgött Hendele halkán zokogva — áldj meg, hogy az erős szívűek ivadéka legyek!

A nagyanya unokája fejére tette a kezét és megáldotta.

Holdsugarak szűrődtek be az ablakon. Körülszótték, fonták a kezeket, melyeket te férfias, hajlithatlan Mayer paraszt egykor olyan istentől áldottaknak láttál és azt a másik két összekulcsolt, szívhez szorított kezet is, melyeket te, Mendel, az ő gyöngédebb hasonmása, ugyanilyen módon dicsőítettél. Minő elsárgultak azok, minő rózsásak ezek! Malke ajka áldást morzsolt; Hendele ajaka imát; de a holdvilágos éjből mindkettőjükre beszűrődik az irás böles mondása: »Nemzedékek tűnnek, mulnak, nemzedékek támadnak, a földön régi csak a sor s marad.«

A jó sábesz nachemet derék és vidám vásárnapi reggel követte. Derék volt, mert aki Izrael házában a férfinemhez tartozott, az mind jókor utra kész volt már, hogy összekötött bugyorral, felöltött tüszővel, bottal a kézben, imaszíjjal a zsebben, istennel a szivben, falra, tanyára, majorságba menjen, megludandó, mit szánt az embernek Kristóf és mit juttat neki Eliás próféta. Vidám volt, mert a bugyrokkel megterhelt Izraellel e napon egy könnyű szekerű héber is elhagyta a falut. — Oda a három gyászhet, Jankele Klesme előkezmerég a hivatalos helyiségek pázsitján heverésző barátja környezetéből és a múzsávidám életének nyakába veti magát, mely végig kíséri minden kilen, ahol csak látni van kilátásban. A kis czók-mókját zseniálisan a tanyára v tette, botját felakasztva, vidáman lóbája a kabátja gombján, a sapkája az egyik füle fölé, a hegedűje a másik alá huzódik, aztán bucsuzónak a jó kiletől, az ő szülőföldjétől, belekapaszkodik a hegedűje nyakába. végigtánczoltatja a vonóját a huron de úgy, hogy minden jó fiunak és »mádi«-nak csak úgy tánczol a szive a gyönyörű égtől, mert akármint huzóozik az egyik és akármint tetszeleg a másik, Jankele Klesmert mégis mindenikük megkivánja, mert házasság nélkül egyikük sem akarja befejezni pályafutását.

(Folytatjuk.)

Hírek.

— **A jövő hitközségi elnök.** Wahrmann Mór halálával megüresedett hitközségi elnöki állást már legközelebb befoglalják tölteni. Az alakuló gyűlést, melyet pár nappal a múlt hó 6-án történt választások után kellett volna megtartani, tudvalevőleg boldogult emlékü Wahrmann Mór betegsége folytán elhalasztották. Most a hitközségnek nincs elnöke és választmánya nincs megalakulva. Minthogy az eljárásság elnök nélkül a megalakulást nem akarja, ennélfogva, már a jövő évi budget összeállítására kedvéért, minél hamarabb kell, hogy betöltsék a megüresedett elnöki állást. A közbizalom e díszes helyre egy oly férfit fog emelni, kit úgy kiváló társadalmi posztója, mint aranytiszta jelleme, áldozatkészsége, kipróbált zsidó érzelme, hazafisága és minden jó és nemes iránt való buzgalma e hely betöltésére méltóvá is tesz. A közbizalom Kohner Zsigmond felé fordul, kitán már a legközelebbi napokban mint a pesti izraelita hitközség új elnökét fogunk üdvözölhetni.

— **A Lipótváros jövő országgyűlési képviselője.** Nem avatkozunk politikai kérdésekbe és a képviselőválasztási mozgalmakba sem igen szoktunk beleszólni. Kivételt teszünk most, tekintettel arra, hogy biztos tudomásunk van róla, hogy a nagy férfi, kinek helyét kell betölteni, nem egyszer maga nevezte meg legméltóbb utódát: azt, ki életében is leghíbb baj- és munkatársa volt. De ettől eltekintve, a férfi, kit a Lipótváros legjobb körei képviselőjelöltjüknek vallottak, dr. Mezei Mór, már a hatvanas évek elején bátor harczosa volt a magyar zsidóság ügyének; élén állott annak a hatalmas mozgalomnak, mely a zsidók emancipációját, a zsidók megmagyarosítását tűzte ki czélul. Mindkettő keresztülvitelében nagy része volt dr. Mezei Mórnak, kit e nemes törekvése következtében haditörvényszék elé állítottak. Ugyanaz a dr. Mezei Mór az, ki megalakulása óta a zsidó vallás receptióját zászlójára írt fővárosi nagy bizottság élén áll; ugyanaz a férfi végül, ki szellemileg Wahrmann Mór leginkább megközelíti és kit a főváros legjobb szónokai közé sorolnak. Tisztelet, becsület ellenjelöltjeinek, de a hol Dr. Mezei Mór az egyik jelölt és oly időben, mikor a zsidóságnak van még kivívni valója a törvényhozástól, nem tehetünk mást, minthogy szívvel lélekkel annak az óhajnak adjunk kifejezést: Dr. Mezei Mór legyen a Lipótváros jövő országgyűlési képviselője.

— **Wahrmann végrendelete.** Tíz-tizenöt millióra rugó vagyonról írtak az újságok, mely a pesti hitközség öröknyugovóra tért elnökének hagyatékában maradt volna. A végrendelet, melyet f. hó 1-én egész eszűndben Krausz Izidor dr. és Wahrmann József jelenlétében a törvénykezési palotában bontottak fel, nem jelöli meg az összeget, mely az elköltözött sokoldalú fáradhatlan munkásságának anyagi gyümölcsét képezi. De a férfi, akinek jó szívet a fővárosban számos jelentékeny humánus alapítvány hirdeti, aki szívesen támogatott tudományt és művészetet és élete

utolsó napjának, halála előtt néhány órával elébb is legutolsó ténye az volt, hogy a zsidó kórházban beteg fekvő komornyikját meglátogatta és vigasztalta, végrendeletében is hű maradt önmagához, és *egyszázötvenezer* forintot rendelt jótékony czélokra, mely összeg a leányának, a megboldogult egész hagyatékából Krauszné Wahrmann Renének hagyományozott kétharmad részből lesz kifizetendő. A tekintélyes summából 100,000 frt felekezeti és 50,000 frt közjótékonsági czélokra fordítandó. Ezenfelül intézkedett az örökgyő, hogy unokahuga, Goldstein Vilma k. a. 20,000 frtot és az ő istápolójai halála után is csak úgy, mint életében, a megfelelő támogatásban részesüljenek. A végrendelező két fia Ernő és Richard a hagyatékának egyharmad részét öröklék. Végrendeleti végrehajtókul az 1888. november hó 17-ikén kelt testamentumban az örökgyő Sandor és József testvéreit, Machlup Adolf, Trebits Ignác és Beck Nándort nevezte ki, kik mellé jogtanácsosul Weinmann Fülöp dr. kir. közjegyzőt rendelte.

— **Az orsz. izr. tanítóegyesület Csáky grófnál.** A közoktatásügyi ministernél folyó hó 1-én tisztelt az országos izraelita tanítóegyesület, hogy átnyujtsa az egylet disztagsági oklevelét. A küldöttség vezetője Szántó Eleázár igazgató volt, aki meleg szavakkal adózott a miniszternek a tanítóegyesület pártfogásáért s azokért a lapunkban többször említett szép elismerő szavakért, a melyekkel a miniszter képviselője, Szuppán Vilmos igazgató az egylet idei jubiláris gyűlésén méltatta a zsidó tanítók és iskolák működését. Csáky gr. szívesen fogadta a küldöttséget és ismét hangsúlyozta, hogy a zsidó felekezeti iskola tanítóinak eredményes munkájáról és hazafiságáról megvan győződve. A disztagsági oklevelét is rokonszenves szavakkal köszönte meg a miniszter s a küldöttség rebene gesta után Berzeviczy államtitkárnál is tisztelt.

— **A kegyelet.** A mily imponánsan nyilvánult a részvét az ország gyásza és a pesti hitközség lett súlyosbb vesztesége iránt, ugyanolyan mérveket készült ölteni a Wahrmann Mór áldott emléke fölött virrasztó kegyelet. A pesti hitközség választmánya mindjárt a temetésre teendő intézkedésekre nézve hozott határozatai kapcsán elhatározza, hogy a 30 gyásznapi elheltével a dohány-utcai templomban emlékünnepelet rendeztet hogy elhunyt elnökének nevét a pótolhatlan veszteségre való emlékezésül minden máz-kir alkalmáva a község jótéveői között felfoglalják említeni és arczképét lefestetik a hitközségi diszterem számára. Számos helyről jelentik vidékről, hogy részben emlékbeszéddel, részben emlékünnepelekkel készülnek a magyar zsidóság ez idő szerint volt legnagyobb fia iránt a kegyelet adóját leróni. Gyöngyösről még ennél is megkapóbb dolgot jelentenek. Az ottani Poel Zedek egylet ugyanis mindjárt a gyásznap vétele után taviratilag értesítette a gyászoló családot, hogy az elhunyt lelki üdvéért mind a 30 gyásznapon át kadis-imát mondhat. A megkapó szép figyelemért a család Vadasz Ede utján mondatott köszönetet. —

De nemcsak idehaza, hanem az ország határain túl is ünnepelni fogják a halott emlékét, aki életében szerényen kitért minden ünnepeletés elől. Az »osztrák izr. unio« című bécsi egylet, mely a testvér főváros legjelen ékenyebb egyletei közé tartozik, előjárósága határozatából fölkerlte Neumann Ármin dr. orsz. képviselőt, hogy a magyar zsidóság páratlan veszteségéről tartana az egyletben felolvasást. A megkeresett egyetemi tanár és orsz. képviselő szívesen fogadta a megtisztelő meghívást és deczember hó dereka felé a nevezett egyletben felolvasást fog tartani a megholt dogultnak politikai, társadalmi és felekezeti működéséről. — Mint értesülünk, Jellinek, a bécsi híres főrabbi már szombaton emlékgyszbeszédet mond a bécsi zsinagógában a magyar zsidóság vesztesége fölött.

— **A lajtántúlról.** A birodalom tulsó felében a reactio mindinkább emelgeti a fejét. A turbulens elemek szöveteznek a sötétség bajnokaival s akik eddigelé antiszemitzmusban dolgoztak, most egész vehementiával, ismert otromba és galád fegyvereikkel Magyarország államisága ellen támadnak. A középkori eszmék vitézei békén, szótlanul, minden megtorlás nélkül türték szövetséges társaik hazaárulását és laissez fair hagyták őket dolgozni az akna munkán, mely hazánk államjogi viszonyait akarja felrobbantani. Végre a bécsi lipótvárosi kerület túlnyomó részben zsidó választók által a minap megválasztott, ismert liberális képviselő sikra szállt a sötétség és reactio lovagjai ellen és megleckéztette őket turbulens társaikkal egyetemben. Kronawetternek e föllépése igen méltán hálás elismerőkre talált idehaza. A képviselőház minden pártján akadtak férfiak, akik a bátor és rokonszenves föllépéseért táviratilag üdvözölték a magyar államiság föntartásának és érdekeinek lajtántúli szószólóját. És amit erre Kronawetter az ő magyarországi tisztelőinek válaszolt, azokat a rokonszenves, liberalizmustól átszótt szavakat jó lesz, ha idehaza is megjegyezzük, mert az tetszik ki belőlük, hogy Magyarországon is mindenekfölött a reactiótól kell óvakodnunk.

— **Renan és Rothschild.** A klerikalis »Oester. Volksztg«, mely Warnsdorfban jelenik meg, azt a hírt közölte, hogy Dumas Sándor autentikus formában ujra kijetentette volna, miszerint Renan »Jézus élete«-ért Rothschild bárótól egy millió frankot kapott volna és éppenséggel nem tartózkodott attól, hogy azt nyíltan is beismerje. A N Fr. Pr. aszent ujság illető számát megküldte párisi levelezőjének, aki felhívta erre a franciaia akademikus figyelmét. Dumas Sándor ennek folytán a következő levelet intézte a tudósítóhoz: »Uram! Ez a klerikalis lap nagy tévedést követt el, valószínűleg szándékosan, aminő a legtöbb klerikalis lap részéről elkövetett tévedés. Renan maga volt az, aki »Röpke lapok« cz. utolsó művében, midőn mindazt a sok ostobaságot és rágalmat fölemlítette, melyeket róla szélteben hosszában beszéltek és kinyomattak, ezt írta, „Türtem ellenmondás nélkül, hogy közzétették fölelem mintha Rothschild bárótól egy millió frankot kaptam volna, hogy Jézus életét írnam meg. Előre kijelentem,

hogyha nyugtám facsimiléjét tennék is közzé, még az ellen sem reclamálnék.“ A megjegyzésekben, melyeket könyvalakban kiadott drámáim mellett a »bagdadi herczeg-nőt« kísértem, idéztem ezt a rágalmat, mint annak példányát, hogy a gyűlölség — klerikalis vagy más — mi mindent képes a zsenialis és becsületes ember ellen kitalálni és terjeszteni. Renannal szemben én legnagyobb bámulattal, tisztelettel és rokonszenvvel viseltem. Ezen érzelmekről nyilvánvaló tanuságot tettem mindenkör, valahányszor csak róla beszéltem, vagy irtam. Fölvivom ezt a klerikalis ujságot, hogy bizonyítsa be buta gyanusítását, melylyel engem illet. Engedje meg uram, stb. Dumas Sándor sk.

— **Dr. Fayer László könyve.** A büntetőjog berkeiben ma minden veréb reformot csiripel, de annak nevét, s kitől e szót tanulták, a hangos szavu reformverebek elfelejtik emlegetni. Ritka jelenség, hogy valaki egyedül tolla erejére támaszkodva, olyan mélyreható változást okozzon a jogászi közvéleményben, mint dr. Fayer László. A nagy közönség, mely csak a politizáló, sokat beszélő és keveset dolgozó jogászokat és a büntetőjogi adomákkal megrakott szalonkriminalistákat ismeri, fogalommal sem bir arról a mély hatásról, melyet Fayer minden reklámtól irtózó, rendes, de kitartó lelkesedéstől áthatott irodalmi működésével gyakorolt. A ki azonban az események mélyére szeret hatolni, ismeri a belső rugókat, az jól tudja, hogy abban a három szürke füzetben, melyet Fayer 1889-től kezdve jelen esztendeig bocsátott közre, a magyar büntetőjogi reform pragmatikus története van lerakva. Ha a kódex Csemegi nevét viseli, az igazságos jogtörténész a novellát Fayer nevével fogja jelölni. Igaz, hogy a novellát nem Fayer kodifikálta, de a novella kodifikálta — Fayer t. Mikor 1889-ben Fayer munkájának első része megjelent, melyben kijelölte a reform kezdetét és vaslogikával bebizonyította, hogy a a kódex valóságos fényűzést üz a kegyetlenség-gel, még a büntetőjogi orthodoxia uralkodott az összes csúcson. Az orthodox irány, mely a kódexben szent és változatlan bibliáját tisztelte, a hadüzenetet avval viszonozta, hogy a kódexet egy új szakasszal toldotta meg, persze csak elvben, mely szerint a megkövezés büntetése éri a novella szó emlegetőit. Fayer Lászlóról pedig kiderítették, hogy neki nincs joga kriminalisztikával foglalkozni, mert — szíve van. Valóban van szíve, még pedig ritka nemes szíve, a mi azonban nem zárja ki, hogy több esze is legyen, mint azoknak, a kik emberies irányzataért a szentimentalizmus jelzőjével akarták sújtani. Nos hát, a »szentimentalis« Fayer második füzetével kellemlen meglepetést szerzett ellenfeleinek. Sorra vette a kódex hézagait és kimutatta, hogy a kódex sok ponton védelem nélkül hagyja a társadalmat, tehát szigorú ott, a hol a szigor felesleges és enyhe ott a hol szigorra volna szükség. A most megjelent harmadik füzet már a novellatervezet beható és alapos kriti-

káját. Természetes, hogy adja Fayer a novellával elvi ellentétben nem áll, hiszen a novella újításai jórészt az ő szellemi gyermekei. A maga szellemi gyermekeit nem ölheti meg, csak megmosdatja és megfésüli őket. A modern büntetőjogi iránynak (ehát nálunk Fayer nyerte meg az ütközetet. Az orthodox irány ugyan a bukás látszatának elkerülésére a legutóbbi időkben begöngyölgette a régi zászlót és új lobogó alatt, tüntetőleg hangos reformeri jelszók alatt vonul, de ez a vere séget csak a be nem avatottak előtt leplezi el. Az események kritikai szemlélője jól tudja azt, hogy ki volt az, aki a nálunk annyi vezércikkben és felköszöntőben ünnepelt Liszt Ferencz, német tanár irányával rokon eszméket propagált és azoknak az országot megnyerte. És ha a vezércikkíró urak nem is irtak róla, mert nem szalonjogász, nem politikus, nem grand seigneur, hanem csak igazi tudós, a ki felolvad a tudomány szeretetében és kerüli a felköszöntők által bizonytalanná tett tájékát — azért már tudják sokan és egyre többen fogják tudni, hogy Fayer László a modern büntetőjogi irány magyar honi vezére. Liszt Ferencz ünneplői úgy tettek, mint az egyszerű lengyel zsidó, aki a fején keresztül nyult balfüléhez Németországban keresték az ünneplés tárgyát holott azt sokkal közelebb megtalálhatták volna! V—i.

— **Hősök emiákezeté.** Elhunyt zsidó francia tisztek emlékének gyászünnepélyt rendeztek Párisban Csütörtökön ment végére a kegyeletes ünnepe a Rue de la Victoire-i zsinagógában. Három elesett tisztről történt megemlékezés: C r e m i e u x-F o a kapitányról, V a l o b r é g u e hadnagyról, kik halva maradtak a dahomei csataterén és O p p e n h e i m kapitányról, kinek tetemét a távoli Tonking röge fedi. A grand-rabbi Z a d o c-K o h n tartá az ünnepi gyászbeszédet, mely magas szárnyalású és igazán megkapó volt. A beszéd reménytel telt tisztek hősiességét magasztalta, kik oly fájdalmat hagynak hátra, melyet csak érezni lehet, de leírni nem. »Példát nyújt nekünk — ugymond a grand-rabbi — a fájdalmas szertartás: ugyanazon nemzet fiai kik egymás oldalán küzdenek, kik egyenlő hévvel és bátorsággal védik meg a haza érdekeit és becsületét ezeknek kötelességük egymást tisztelni, szeretni, becsülni, mint ugyanazon család gyermekei. Nagy eszmékért sok vér áztatta már a csataterét egy hosszú század óta, az ellenség golyója nem tesz különbséget az emberben, elenyészett a különbség a különböző származású, vagyoni és vallású emberek között, mert mindnyájunkat egyesít a haza.« Küldöttségileg volt képviselve a zsinagógában a 8-ik dragonyosere d, a had- és tengerészeti ministerium, Páris katonai kormányzója, a képviselőház elnöke. A nagyszámú közönség sorában jelen volt a többi közt: Rothschild Ede, Gusztáv és Alphonse bárók, Séc, Lévy-Alvarez zsidó tábornokok, Eszterházy dandárparancsnok, Preira, Ollendorf, Thomson, Richtenberger stb. urak.

— **A berlini hitközség jelentése az 1889—91. évekről** most jelent meg. A benne előforduló számos érdekes adat közül kiemeljük a következőket. A hitközségi adót fizetők száma 1891-ben 13,500 volt, (1888-ban csak 10,065) akik mind össze 743,186 márka járulékot szolgáltatottak be a hitközség intézményeire, úgy hogy Berlin zsidó lakosságára fejenként majd 10 márka adó esik. A hatalmas jövedelmű vallástestület 1889-ben 2919 és 1891-ben 3291 szükölködöt részesített támogatásban még, pedig egyiket másikat 400 márkányi csinos összeggel. A község szülők házában átlag 191-en nyerték ellátást és 286 azon árvagyermek száma, kiktől a hitközség gondoskodik. A jelentés méltán nagy elismerással emlékezik meg néh. Efráim drnak 1,250,000 márkás alapítványáról, mely lehetővé teszi a humanus intézmények kellő istápolását és ugyancsak méltán büszkélkedik S i m o n Lajos keresk. tanácsos és nejének 100,000 márkás adományával, melyet ezek egy az Oranienbergerstrassen építendő barakkórházra ajánlottak fel a hitközségnek. Nem érdektelen a jelentésnek az a része sem, mely arról ad számot, hogy a legnagyobb hitközségek egyike minden felekezeti árnyalat szükségleteinek kielégítésére törekszik és a közelebb eső pártokat össze akarja olvasztani. A berlini nagy vallástestület ezenfelül programjába vette a zsinagógák szaporítását s a mellett, hogy maga tart fenn felekezeti iskolát, a kisebb vallástestületek iskoláit is megfelelő támogatásban részesíti. Bizony sok követésre ajánlatos példáról és igyekvésről ad számot ez a jelentés, mely rászolgál arra alaposan, hogy sok más nagy hitközség vezetősége is bővebben megismerkedjék vele.

— **»Aruch Completum«** Kohut Sándor dr. Newyorkban rabbikodó hazánkfiának ez a hatalmas és sokat emlegetett műve már teljesen megjelent a könyvpiacra. Tulajdonjogát utólagosan Köhlers K. F. berlini és lipcei antiquariuma szerezte meg.

— **A zsidó történelmi és irodalmi akadémiai egyesület** Berlinben, mely az ottani egyesületem hallgatói közül toborozza hiteit, főnállásának 20-ik semesterébe lépett. Erre való tekintetből az egyesület már most nagy előkészületeket tesz, hogy fennállásának 10-ik évfordulóját jövő februárban megünnepelje.

— **Az osztrák-német nemzeti párt — az antiszemita ellen** m. hó 21-ikén a bécsi új rathausban tartott népes pártgyűlésén határozott állást foglalt. A szónokok Suesz dr., Bittner dr., Reinöhl dr. tanárok, Haberl dr. wienernerustadi, Ofner dr. szt.-pölteni és Schaumann korneuburgi polgármesterek, Noske landtagi képviselő, Plener dr. a német liberálisok vezetője stb., egytől-egyig mind kikeltek azon üzelmek ellen, melyek az alsó ausztriai landtag munkálkodását szinte lehetetlenné teszik. A gyűlés

különben megbeszélte a párt szervezetére vonatkozó szabályzatot, is és a 60 tagu végrehajtó bizottság elnökévé Suess drt az ismert liberális képviselőt választotta meg.

— **Akiknek a körmére koppantottak.** A clevei törvényszék eljárásáról O b e r w i n d e r antiszemita lapszerkesztő annak idején sértő röpiratot tett közzé. A berlini büntetőtörvényszék a napokban döntött a röpirata miatt vád alá helyezett szerkesztő felett és két havi börtönrre ítélte. — Hannoverben T e s d r o p f antiszemita szerkesztőt, ugyancsak a clevei törvényszék megsértése miatt 300 márka pénzbüntetésre ítélték.

— **Zsidó tanítóképző intézetet** avattak fel a minap Hannoverban. A felavatás szokásos nagy ünnepek mellett folyt le, melyen a közhatóságok képviselői is részt vettek.

— **»A keresztény antiszemita mozgalom Bécsben.«** Fritsch Tivadarnak a hírhedt lipcei kiadónak szennylapocskája e sorok élen álló czimvel cikket közöl, melyben a következő csodabogár olvasható: »Galicziában az összes ingatlanságoknak 90%-a zsidóság tulajdonát képezi . . . Magyarországon ugyanily viszonyok vannak. A földtulajdonnak több mint fele a zsidóké. A kérdéses lapocská bizonyára azt hiszi, hogy nálunk minden érseket és püspököt — K o h n drnak hívják.

— **A lóláb.** »Mensa academica« czimen Bécsben jótékonyági egyesület alakult, mely a főiskolai tanulók olcsó ételmezéséről gondoskodik. A mint mentőegyesület, népképzőegyesület, női munka közvetítő egyesület, a munkátlanok számára rendezett gyűjtések nem tetszettek a bécsi antiszemita Deutsches Volksblattnak, azonképpen ezen új intézmény ellen is kikel és nyakra-főre hurczolja meg intézkedését. Az igaz, hogy az egyesület létrejötté főként Ludwig és Exner tanárok actiójának köszönhető, akik az antisemitizmusnak éppenséggel nem barátjai; de hát nemcsak ezt fájditja az idézett ujság, hanem a józsefstadi és alsergrundi kis korcsmárosok érdekeit, akik a Mensa academica folytán károsodnak. Persze a D. V. anynyira barátja a »népnek«, hogy sokkal szivesebben látná, ha a tanuló ifjuság az ő dédelgetett kis korcsmárosaitól kifosztatná magát és napestig a sörös kancsók mellett ülne. Ily czimen predikálni a jótékonyág ellen — csak az elvadult erkölcsi érzelmek legnagyobb foka mellett lehet.

Pályázat.

Az ipolysági izr. hitközségi négyosztályu népis-kolánál egy **550 frt** évi fizetéssel javadalmazott és 1893. évi jannár hó 1-én betöltendő **második tanítói állásra** pályázat hirdettetik.

Pályázhatnak oly nőtlen okleveles tanítók, kik a magyar és német nyelvet tökélyvel birják, az ének és torna tanítására is képességgel birnak.

A megválasztandó tanítótól megkívánatik, hogy valláserkölcsei életmódot folytasson, és a héber szakmában oly jártassággal birjon, hogy a héber tantárgyakat, valamint a hittant tanítani képes legyen.

Pályázni óhajtok kérvényüket, a tanítói képzettséget, kort, eddigi működést és egészségi állapotot kiűntető bizonyítványokkal eljávta, 1892. évi december 15-ig alulirothoz benyújtani kéretnek. A véglegesítés egy próbaév sikeres betlése után történik.

Ipolyságon, 1892. évi november hó 27-én.

Winter Sándor

iskolazzéki elnök.

Pályázat.

Az újvidéki izraelita hitközség egy **500 frt** évi fizetéssel jövedelmezett **mészárosi** állás 1893. évi január hó 1-ével lesz betöltendő.

Ezen állást elnyernyi óhajtó izraelita vallásos egyének sziveskedjenek szakképzettségüket, vallásos életmódjukat és életkorukat igazoló okmányokkal felszerelt kérvényüket 1892. évi **december 20-ig** az alólírt előjáróságnál benyújtani.

A kik a marhahátsót izraelita ritus szerint élvezhetővé tenni képesek (**מנקר**) az alkalmazásnál előnyben részesülnek.

A megválasztott mészáros apró marha vágásával is foglalkozhat és 100 frt biztosítékot köteles letenni.

Újvidéken, 1892. november 23-án.

A hitközségi előjáróság.

Vizahólyag, borszesz, gelatine, glicerin, borzamat, derítőpor (Jullien-féle is), savtalanító por, ártatlan borszinek, ürmös essenzia,

valamint mindennemű borbetegségek elleni szerek,

ugy valamennyi eszközök és készülékek **pin-czegazdaságok** számára legolcsóbbankaphatók

WATTERICH ARNOLD-nál

Budapestben, VII., Dohány utca 1. szám, az izr. templom átellenében.

Ajánlok továbbá: **essz encziákat** és **aether olajokat, rum** és **szilvorum, törköly** és **seprópálikák,** végre mindennemű **likörök** és **eczetnek** hideg uton való előállításához, minden készülék nélkül.

Árjegyzék és kezelési könyvek ingyen és bérmentve.

Fővárosi bank-részvény-társaság.

V. kerület, Erzsébettér 1.

Uj sorsjegy-társaság.

Nagy sorsjegyek! 115 drb sorsjegy Kis részletek!

G. csoport.

50 résztvevő, 60 óra, havonként 8 frtot.

10 db 4%-os Tisza-sorsjegy	40 drb áthozat
9 » 4%-os Magyar jelzál.	15 » olasz vör. ker. sorsj.
6 » 3%-os Osztr. földhitel	15 » osztr. » » »
3 » osztrák hitelsorsjegy	15 » magy. » » »
3 » Pécsi városi sorsjegy	15 » Józsviv sorsjegy
3 » 1864-es sorsjegy	15 » Bazilika sorsjegy
3 » 1860-as sorsjegy	
1 » Magy. nyer.-sorsjegy	
40 db átvétel	összesen 115 db sorsjegy

Fölvilágosítással és prospectussal szívesen szolgálunk.

Legnagyobb választék mindennemű vásznakban, asztalneműekben divat kávésteritékekben és kész fehérneműekben.

Kanitz Ferencz és társai

szepességi vászon raktárában,
Budapest, V., hatvani-utcza. 11 s

Minden kiállításon legmagasabb kitüntetésekert nyert

GROF ESTERHAZY COGNAC

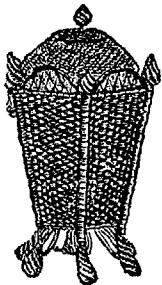
mely tiszta borból készül és ezért a közönség legkedveltebb itala,

Központi iroda: Budapesten, külső váczi-út 23. mindenütt kaphat

FUCHS JAKAB

KOSÁRFONÁSZAT ÉS GYERMEKKOCSI GYÁRA
HARIS-BAZÁR BUDAPEST, HARIS-BAZÁR

Karácsonyi és ujévi ajándék.

Ajánlja nagy raktárát mindennemű e szakmába vágó cikkekben u. m. kosár, virág-asztal, kalitka, kerti-székek és gyermek-velocipéd Nagy raktár ruha-baba állványokból, melyek kívánatra mértel után is készítettnek.

Nagy képes árjegyzék ingyen és bérmentve.

Az őszi és téli időnyre ajánlom gazdagon berendezett

tea-, rum- és cognac-raktáromat melyben valódi **Brazíliai rum** (különösen ajánlatos teához) pintes üvegekben 1 $\frac{1}{2}$ l. 1 frt-jával, finom **Jamaiká rum** literes üvegekben 90 kr-jával, legfinomabb Ananas Jamaika rum 1 frt 20 kr. és 1 frt 60 kr-jával, finom Cuba rum 80 kr-jával, továbbá válogatott **császár melange thea** eredeti pléhdobozokban 55 kr-jával, valódi **karaván thea** szintén eredeti dobozokban 45 kr-jával, friss termései valódi orosz és Congo thea, csomagokban á 12, 20, 25, 30 kr-jával kapható. — Nagyobb megrendeléseknél megfelelő árengedmény. Helyben a legkisebb megrendelés is házhoz szállítatik. Vidéki megrendeléseknél csomagolás nem számítatik.

Tisztelettel

WEISZ M. MÁRKUS

tea-, rum-, cognac és likör különlegességek raktára
Budapest, VI., Szondy utca 62. sz.
Árjegyzék kívánatra ingyen és bérmentve.

A nekünk bemutatott számos hiteles haláirat folytán ezen kitűnő házi szereket legmelegebben ajánljuk.

Szent-Pál szomorocseppek
Nélkülözhetlen és általánosan ismeretes házi és népszerű, biztosan hatnak a gyomorbajoknál.

A gyomorbetegség tünetei: étvágytalanság, gyomorgyengeség, bűzös lehelet, felfújtság, savanyu felbőgés, gyomorégés, felesleges nyálka-kiválasztás, sárgaság undor, hányás és gyomorgörcs. Hathatós gyógyszernek bizonyult fejfájásnál, ha ez a gyomortól eredt. Gyomor túlterhelésnél, giliszták, májbajoknál és aranyeres bántalmaknál.

Ára egy üvegnek utasítással, 50 krajczár.

Köszvény-víz
Bámulatos és biztos hatású külszer köszvény-csusz és reumatikus fájdalmaknál, felülmúl bármily más czélra nagyban ajánlgatott szert.

Ezen szerrel 1000 esetben tett kísérlet közül 966 esetben teljes gyógyulás éretett el, s a legtekintélyesebb orvosok által rendeltetik. Ára egy üvegnek utasítással 50 kr. Kapható a készítőnél Szallós János

gyógyszertára és művegyészeti laboratóriumában Dombovárrott (Tolna m.) valamint Török József. urnál Budapesten, Király-utca 12. sz. A védjegyet tüzetesen tessék megtekinteni, csak oly készítményt kell elfogadni, melynek burkolatára a fenti védjegy van ragasztva és megrendelésnél határozottan Szallós-féle készítményt tessék kérni és elfogadni.

Kohn Arnold

gazdag sirkóraktárát
(Váci-körút 14, szemben az Andrástorkolatával)

ajánlja mindazok figyelmébe, kiknek a sirkóállítás szomorú kötelességét kell teljesíteniök.

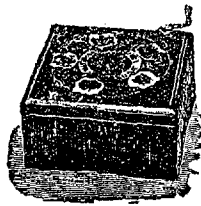
szép és pontos kivitelért és lehetőleg olcsó megszámitásért kezdek a czég jó hírneve.

— Szombaton és ünnepeken zárva. —

VARJU KAROLY hangszergyáros

a komáromi kiállítás jury tagja,

Budapest, Kerepesi-ut 57. sz.

Egyedül jogosított készítője a szab. **üveg-oszlopszatu** hangszimbalmoknak, mely négy nagy éremmel van kitüntetve.

Nagy választékban **vonós, pengető, hajtó és húzó hangszerek**, a melyeknél 15% engedmény takarítunk meg, ha

a 200 képpel illusztrált ingyen árjegyzéket kérjük egy levelezőlapon.

Czimbalmok részletfizetésre is kaphatók.

Részletfizetésre.

Részletfizetésre

JUST TIVADAR

férfi szabómester

Budapest, VII., Erzsébet-körút 24. sz.

Elvállal mindennemű gyermekruha készítését, valamint

katonai egyenruhákat

mérték szerint jó és pontos kiszolgálás mellett. Dus választék legfinomabb angol és francia szövetekben. Rendes évi lakók és birtalokok részletfizetésre árfelemeítés nélkül.

A nagyérdemű közönségnek becses figyelmébe ajánljuk több kiállításon aranyéremmel kitüntetett műtermünket, valamint nagy raktárunkat kül- és belföldi szövetekben.

Buchhalter és Társa

férfi-szabók

VII., Károly-körút 19. (Báró Orczy-ház.)